

HERMANN RÓBERT

A magyar hadsereg a schwechati csatában – egy harcrend tanulságai

A hadrendek és harcrendek történeti forrásértékéről

Az eseményközpontú hadtörténetírás számára egy-egy hadművelet, csata vagy ütközet rekonstruálásánál az egyik központi kérdés a szembenálló felek létszám- és erőviszonyainak tisztázása, azaz annak a banális kérdésnek a megválaszolása, hogy egy hadjáratban vagy összecsapásban milyen élő- és technikai erők álltak szemben egymással. E létszám- és fegyverzeti viszonyoknak különösen az azonos fejlettségi szinten álló háborúzó felek esetén van jelentősége, hiszen egy technikailag fejlettebb haderő alacsonyabb létszám mellett is könnyedén arathat diadalt számban jelentősebb ellenfelén, mint ahogyan ezt a tűzfegyverrel felszerelt európai és fel nem szerelt amerikai, afrikai vagy ázsiai haderők közötti háborúk története bizonyítja; vagy az 1866. évi porosz–osztrák háborúban a hátultöltő és előltöltő kézi lőfegyverekkel ellátott két haderő teljesítménye közötti különbség is mutatja.

A hadtörténésznek jó esetben szerencséje van, s fennmaradtak olyan okmányok, amelyek egyértelmű tájékoztatást nyújtanak e kérdésben: hadrendek, harcrendek, létszámki-mutatások. Ilyen jellegű okmányok az európai haderőkben a 16–17. század fordulójától készültek, s tömegessé a 18. században váltak. Persze komoly problémát jelent, hogy ezek egy része a kiindulási állapotot tükrözi, s nem közvetlenül egy-egy csata vagy ütközet előtti helyzetről nyújt tájékoztatást.

A 19. századi Habsburg-monarchia cs. kir. hadseregénél az ilyen okmányok készítése rutinjellegű tevékenység volt: minden hónapban elkészült a cs. kir. haderő diszlokációs jegyzéke, illetve főhadparancsnokságok szerinti létszámki-mutatása, háborúk és hadjáratok esetén pedig ilyen okmányok készültek az adott hadszíntéren alkalmazott haderő tagozódásáról. Ez utóbbiak azonban gyakran csak az egyes alakulatok századainak, illetve a tüzérség lövegeinek számát tüntették fel, márpedig háború esetén a századok tényleges létszáma gyakran alig a fele volt a szabályozott hadi létszámnak. Azaz egy régebb óta harcoló s pótlást nem kapott, hat százados gyalogzászlóalj tényleges létszáma a fele vagy kétharmada volt egy frissen a hadszíntérré vezényelt hasonló alakulaténak. Ráadásul az egyes gyalogsági vagy lovassági csapatnemeken belül a szabályozott századlétszám is más és más volt, azaz két, egyaránt teljes létszámra feltöltött hat százados gyalogsági alakulat sem feltétlenül képviselt azonos élőerőt. No és persze az is előfordult, hogy ha akadozott vagy megszakadt a kapcsolat valamelyik haderő és a központi adminisztráció között, akkor az előbbiről heteken vagy hónapokon át az utolsó adat szerepelt a kimutatásokban – ahogy például 1848–1849-ben az erdélyi cs. kir. hadtesttel történt.¹

¹ Lásd erre: Kriegsarchiv, Wien. (a továbbiakban: KA) Alte Feldakten. (a továbbiakban: AFA) Karton 3749-3750. Standes- und Dienstabellen, 1848–1849.

Az 1848–1849. évi magyar szabadságharc hadseregében, így annak belső adminisztrációjában természetesen erőteljesen érvényesültek a cs. kir. hadsereg hagyományai. Az 1848 júniusa és 1849 októbere közötti, közel másféléves háborús időszakból több száz hadrend, harcrend, diszlokációs jegyzék és létszámkimutatás² maradt fenn, azonban ezek kiadására és kritikai elemzésére eleddig csak elvétve került sor. Ezek a különböző levéltárakban és levéltári állagokban meglehetősen szétszórva találhatók, de nagy többségük a Magyar Országos Levéltárban, illetve a Hadtörténelmi Levéltárban áll a kutatók rendelkezésére.

A Magyar Országos Levéltárban a legnagyobb mennyiséget – érdekes módon – nem az 1848–1849. évi minisztériumok, hanem a családi levéltárak és egyes személyi irathagyatékok anyagában találhatjuk. A Görgey-család levéltárának (P 295.) Görgei Artúr gyűjteménye legalább száz ilyen jellegű okmányt őriz, döntően az I., II., III., VII. és VIII. hadtest és elődek (azaz a honvéd főserg) anyagából, de az anyag közel fele nem 1848–1849-es eredeti okmány, hanem 1849 ősze után az aradi és más várbörtönökben bebörtönzött honvédtisztek által készített utólagos rekonstrukció.³ Gyalóky Lajos századosnak, Bem törzskara egyik tagjának hagyatékában maradt fenn az erdélyi hadsereg (a VI. hadtest) harcrendjeinek és létszámkimutatásainak többsége; a másik nagyobb csoport pedig Józef Bem altábornagy utólag összeállított, valószínűleg a cs. kir. csapatok által zsákmányolt vagy 1849 után begyűjtött irathagyatékában található. A felső-magyarországi IX. hadtestre vonatkozó kimutatások jelentős része Henryk Dembiński altábornagy bekötött iratainak egyik kötetében áll a kutatók rendelkezésére.⁴

Az 1848–1849. évi minisztériumok levéltárában az Országos Honvédelmi Bizottmány (OHB) és a Kormányzóelnökség (H 2), a Hadügyminisztérium (H 75) anyagában, illetve Csány László kormánybiztosi iratai között (H 103) találunk nagyobb mennyiségű harcrendet és létszámkimutatást, de a hadsereggel valamilyen kapcsolatban álló miniszteriális

² Megjegyzendő, hogy ezeknek az okmányoknak a magyar elnevezése nem mindig következetes. A hadrend elvileg „a katonai szervezeteknek szolgálati alárendeltség szerinti csoportosítását és szervezeti tagozódását tartalmazza, foglalja magába”. Ács Tibor: *Gondolatok az 1848–1849. évi magyar hadügyről és háborúról*. Hadtörténelmi Közlemények, 19. évf. (1988) 2. sz. 357. Ács meghatározása szerint „a harcrend alatt mindenkor az erőknél és eszközöknek mélységben és szélességben való csoportosítását, a harc megvívása érdekében történő tagolását értjük”. Ugyanakkor felhívja a figyelmet arra, hogy az ezen okmányok címeiként igen gyakran használt „*Ordre de Bataille*” kifejezés alatt egyszerre értették a had- és a harcrendet, sőt gyakran harcrendnek nevezték magát a hadrendet is. Uo. 358–361. A német okmányokban az *Ordre de Bataille*, illetve a *Schlachtordnung* magyarra csatarendként, azaz lényegében harcrendként fordítható. A *Dislokation(s)-Tabelle* elhelyezési kimutatás, a *Truppen-Ausweis* csapatkimutatás, a *Standes-Ausweis* állománykimutatás. A cs. kir., illetve a magyar okmányoknál e három utóbbi kategória tekinthető inkább hadrendnek, az *Ordre de Bataille*, a *Schlachtordnung*, illetve a harc- és csatarend pedig inkább harcrendnek. Az alább közlendő okmány egyszerre harc- és hadrend, hiszen tartalmazza a csapatok taktikai összetételét, illetve fegyver- és csapatnem szerinti megoszlását. Hozzáteendő, hogy háborús helyzetben egy magasabb egység *Ordre de Bataille*-ja vagy *Schlachtordnung*-ja értelemszerűen és elsődlegesen taktikai jellegű, azaz inkább tekinthető harc-, mint hadrendnek. Ezt a magyar honvédsereg esetében külön megerősíti az a tény, hogy az egyes hadtesteket taktikai okokból szinte kéthetente átszervezték.

³ Magyar Országos Levéltár (a továbbiakban: MOL) P 295. A Görgey-család levéltára. Görgei Artúr gyűjtemény. (a továbbiakban: Görgey-I.) 38. csomó. b/15/9. fasc. Vegyes iratok.; 42. csomó. b./45. fasc./A. Napiparancsok (*Tagesbefehl*), menetutasítások (*Marsch-Disposition*). b/46. fasc. Létszámkimutatások. – Ranglisták. – Névjegyzékek. b/47./a fasc. Harcrendek. b/49. fasc. Vegyes vázlatok és feljegyzések 1848–49-ből.

⁴ MOL P 876. A Gyalóky-család levéltára. 1. csomó, 2. tétel. 1848. évi iratok.; R 14. Józef Bem iratai. 1. csomó, 3. tétel.; R 23. Henryk Dembiński iratai. 8. kötet.

szintű szervezetek, illetve a többi kormánybiztos anyaga is tartalmaz egy-egy ilyen jellegű okmányt. Sajnálatos módon hiányzik a hadügyminisztérium tábornoki (vezérkari) osztályának anyaga, holott feltételezhető, hogy az OHB-hoz, a Kormányzóelnökséghez vagy a hadügyminisztériumhoz beérkezett s jelenleg nem fellelhető harcrendek és létszámkimutatók ehhez az osztályhoz kerültek.

A Hadtörténelmi Levéltárban „Az 1848–1849. évi forradalom és szabadságharc iratai” című gyűjteményben időrendben elszórva szintén több tucat ilyen okmány található. Ezek egy része valószínűleg a hadügyminisztérium tábornoki osztályának iratanyagából származik, de például az V. hadtest (aradi és temesvári ostromsereg) 1849. áprilisa és augusztusa közötti létszámkimutatásai és harcrendjei Vécsey Károly vezérőrnagy elkobzott iratai közül került ide. Az itt található ilyen jellegű okmányok között a honvédsereg szinte valamennyi hadtestének és önálló hadosztályának kimutatásait megtaláljuk, de a többség itt is a főszereg magasabb egységeihez kötődik. Kivételt képeznek az északkelet-magyarországi önálló Kazinczy-hadosztály kétheti – havi gyakoriságú harcrendjei. A levéltár Filmtárában található a Csány László erdélyi országos biztos irathagyatékáról készült filmek, amelyeken szintén több tucat erdélyi létszámkimutatást lelhetünk fel.

Ez utóbbi anyagról az 1920–1930-as években nagy mennyiségű kéziratos másolat is készült, ezeket a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Kézirattára őrzi.⁵ Szintén itt található Tóth Ágoston honvéd ezredes hagyatéka, amelyben a IV. magyar hadtest egy 1849. július 14-i utólagos harcrendje mellett külön füzetben Tóth szinte kétheti gyakorisággal rekonstruálta az erdélyi hadsereg létszámának és összetételének változásait.⁶

Ezeknek az iratoknak a publikálása már a 19. században megkezdődött. Így a hivatalos osztrák összefoglalók 1850–1851-ben közöltek ilyen kimutatásokat – igaz, ezek pontosságát illetően néha komoly gondok vannak. Ennek oka az, hogy – mint fentebb említettem – az aradi és más várbörtönökben raboskodó honvédtisztek maguk is készítettek utólagos harcrendeket. Ezeket 1849–1850-ben még az osztrák vezérkar megbízásából rekonstruálták, mégpedig éppen a hivatalos összefoglalók háttéranyagául szolgáló utólagos hadműveleti naplókhoz.⁷ A hivatalos összefoglalókat készítő cs. kir. vezérkari tisztek pedig gyakran még akkor is ezeket használták, amikor a zsákmányolt – de ekkor még, úgy tűnik, rendezetlen – magyar katonai iratanyagban ezeknél pontosabb és korrektebb kimutatások is rendelkezésükre álltak. A bebörtönözött honvédtisztek között létrejött „hadtörténelmi iroda” munkatársai utóbb, a „megrendelés” elmúltával, a maguk mulattatására később is folytatták e munkát. A 19. századi többi összefoglaló írói pedig ugyanezeket az adatokat emelték át. Sőt, az időrendben utolsó, 1898-as összefoglaló szerzője, Breit József még munkájának az 1930-ban megjelent második kiadásában sem vette a fáradságot, hogy az időközben hozzáférhetővé vált levéltári anyag vagy az újabb feldolgozások alapján helyesbítse adatait.

Ezek az utólagos hadműveleti naplók s a hozzájuk csatolt harcrendek és létszámkimutatók aztán még a 20. századi magyar hadtörténetírás képviselőit is megtévesztették. Így a drávai hadtest 1848. június – szeptember közötti történetét feldolgozó hadműveleti naplóhoz csatolt, a pákozdi csatában résztvevő alakulatokat feltüntető harcrend adatait az 1990-

⁵ Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Kézirattár. (a továbbiakban: MTA Kt. Kt.) Csány László levéltára. Másolatok. (Az aradi Csány-levéltár, pontosabban az 1849. évi országos biztosság január–június közötti iratairól készült másolatok).

⁶ MTA Kt. Kt. Történelem. Ívrét 300. 2. 3. Tóth Ágoston naplója.

⁷ [Ramming, Wilhelm]: *Der Feldzug in Ungarn und Siebenbürgen im Sommer des Jahres 1849*. Pesth, 1850.; [Nobili, Johann.]: *Der Winterfeldzug 1848–1849 in Ungarn unter dem Oberkommando des Feldmarschalls Fürsten zu Windisch-Grätz*. Wien, 1851.

es éveikig minden kutató hitelesnek fogadta el, holott az sem a hadtest egyes részeinek (jobbszárny, centrum, balszárny, tartalék) összetétele, sem a létszámok, sem az egységparancsnokok tekintetében nem egyezett az egyéb források alapján rekonstruálható tényekkel.⁸ Ugyanez mondható el a Perczel-hadtest 1848. október – 1849. januári történetét feldolgozó hadműveleti naplóhoz csatolt két harcrendről is, amelyek egyike az 1848. december 30-i móri ütközetben résztvevő alakulatokat, a másik a pedig a Perczel-hadtest 1849. január 19-i összetételét mutatja be. Ez utóbbiban például egy olyan alakulat, a 45. honvédszászlóalj is szerepel, amely az adott időszakban Görgei feldunai hadtestében, valahol a bányavárosok környékén állomásozott, nem pedig Karcagon, mint a Perczel-hadtest többi alakulatai.⁹ De hasonló tévedések találhatók az északi mozgó (később I.) hadtest 1848. december – 1849. február közötti történetét bemutató hadműveleti naplóhoz csatolt harcrendekben is.¹⁰ Ugyanígy utólagos rekonstrukció a Görgei vezette feldunai hadtest 1849. január 5-i, váci keltezésű harcrendje is, amelynek három (egyaránt pontatlan) nyomtatott közzélése is ismert.¹¹ S ugyanez mondható el a magyar hadsereg 1849. június 30-i összesített kimutatásáról is, amelyben egyes személyek 1849. július közepi vagy végi beosztásukban szerepelnek, s a kimutatás szerkesztője az erdélyi hadsereghez osztja be a X. hadtestet, holott az a Perczel Mór vezérőrnagy vezette tiszai hadsereghez tartozott.¹² De ugyanilyen utólagos rekonstrukció a II. hadtest 1849. június 7-i, Asbóth Lajos 1848–1849-es honvédezedes emlékiratában közölt harcrendje is – ami azért is furcsa, mert Asbóth birtokán bizonyíthatóan ott volt a hadtest egy valóban korabeli létszámkimutatása.¹³

A valóban egykorú harcrendek első publikációit szintén a már említett hivatalos osztrák összefoglalók tartalmazzák. Igaz, ebben sem mindig volt köszönet. A Haynau vezérkari főnöke, Wilhelm Ramming ezredes által az 1849. nyári hadjáratról írott munka közli a ma-

⁸ Hermann Róbert: *A drávai hadtest hadműveleti naplója*. In: Molnár András (szerk.): *Hadtörténelmi tanulmányok*. Zalai Gyűjtemény 36/I. Zalaegerszeg, 1995. 165–210., a harcrendet és a helyesbített rekonstrukciót lásd: 196–203.

⁹ Hermann Róbert: *Egy utólagos hadműveleti napló Perczel 1848 őszi és 1848–49. téli harcáról*. In: Perczel Mór első honmentő hadjárata. Zalai Gyűjtemény 36/II. Zalaegerszeg, 1995. 110–139., a harcrendeket lásd: 128–139.

¹⁰ [Soupper Sándor:] *Operationen des 1. magyarischen Arme Corps in Oberungarn*. MOL Görgey-lt. b/21. fasc., MTA Kt. Kt. Történelem 2. r. 357/2. Hadműveleti naplók és leírások 1848–49-ből.

¹¹ Pszotka Ferenc: *Görgei Arthur a bányavárosokban 1849*. Körmöcbánya, 1901. 13–14.; Strobl von Ravelsberg, Ferdinand: *Die ungarische Donau-Armee 1848/49*. Wien und Leipzig, 1908. 359–360. (első kiadása Anatole Wacquand álneven 1900-ban jelent meg.); Tragor Ignác: *Vác története 1848–49-ben*. Vác, 1908. (Reprint kiadás. Vác, 1998. Sajtó alá rendezte Zomborka Márta. Az utószót írta Horváth M. Ferenc) 369–370.

¹² A kimutatásnak két példánya van, az első feltünteti a hadtestek számain, a második nem; a bennük szereplő létszámok viszont azonosak. Az első lát MOL Görgey-lt. b/46. fasc. „Einteilung der magyarische Insurgenten-Armee nach kriegsministerieller Bestimmung Pest 30. Juni 1849.” Némiileg átigazítva közli Ferdinand Strobl von Ravelsberg 367–369. A másodikat lásd *Hadtörténelmi Levéltár* (a továbbiakban: HL) Az 1848–1849. évi forradalom és szabadságharc iratai (a továbbiakban: 1848–49.) 35/563 ½. „Operierende ungarische Armee im Juni 1849.” Magyar fordításban közli *Saját kezébe, ott, ahol... Az 1848–49-es forradalom és szabadságharc Hadtörténelmi Levéltárban őrzött katonai irataiból*. Szerk. Farkas Gyöngyi. Az iratokat válogatta, a német nyelvű iratokat fordította Bóhm Jakab. A bevezető tanulmányt írta Csikány Tamás. Budapest, 1998. 177–178.

¹³ *Asbóth Lajos emlékiratai az 1848-iki és 1849-iki magyarországi hadjárataból*. 2. kiadás. Pest, 1862. 1. köt. 216–217. Az eredeti, június 11-i harcrendet lásd Magyar Nemzeti Múzeum, Újkori Dokumentumgyűjtemény. 1966.13.2.9.

gyar hadsereg 1849. júniusi teljes létszámkimutatását, s ezt a későbbi összefoglaló művek is átvették.¹⁴ Sőt az eredeti alapján Berkó István újra közölte.¹⁵ Ennek a hadrendnek az erdélyi hadseregre vonatkozó adatait Gyalókay Jenő már 1915-ben tévesnek minősítette,¹⁶ majd utóbb, a szabadságharcra vonatkozó, korábban Bécsben őrzött magyar hadművelési iratanyag kutathatóvá válása után megállapította, hogy az összesítésben szereplő hadtestek és hadosztályok egy részénél nem az 1849. június eleji vagy közepi, hanem 1849. májusi adatok alapján dolgozott az összeállító.¹⁷ A vezérkari tisztek efféle pontatlanságai nem feltétlenül nemtörődömségből fakadtak: elképzelhető, hogy egyszerűen nem kaptak későbbi adatokat. Ilyesmi egyébként nemcsak a hadügyminisztériumnál esett meg: a magyar főszereg 1849. április 22-i harcrendjében az I. hadtest dandárjainak fele az április 9-i létszámával szerepel.¹⁸

A legnagyobb mennyiség eddig az erdélyi hadsereg (VI. hadtest) harcrendjei közül jelent meg. 1894-ben a Gyalókay Lajos birtokában lévő okmányok közül Szabó Sámuel két összesítő kimutatást közölt az „1848–49. Történelmi Lapok” hasábjain. Ehhez a két közleményhez szolt hozzá Thoroczkay Sándor, a 73. honvédszászlóalj volt főhadnagya, s hosszasan bizonygatta, hogy a június 21-i kimutatás tele van hibákkal és téves adatokkal. A hozzászólásra Szabó Sámuel rövidesen válaszolt, s közölte, hogy mindkét okmány Lőrincz József őrnagy hagyatékából származik, s hitelességükhöz kétség nem fér. A vitába még többen bekapcsolódtak, s alighanem ennek is szerepe lehetett abban, hogy Hegyei Márton, a szabadságharc történetének kutatója – Gyalókay Lajos szívességéből – elkezdte közzétenni az erdélyi hadsereg létszámkimutatásait.¹⁹ A közlés azonban 1896-ban befejeződött, holott maradtak még kiadatlan okmányok a Gyalókay-levéltárban.

¹⁴ Ramming: *Der Feldzug in Ungarn*, 26–37.; Rüstow, Wilhelm: *Geschichte des ungarischen Insurrektionskrieges in den Jahren 1848 und 1849*. II. Zürich, 1861. 220–225.; Rüstow, Wilhelm: *Az 1848–1849-diki magyar hadjárat története*. 2. köt. Ford. Áldor Imre. Pest, 1866. 241–247.; Asbóth Lajos emlékiratai, I. 277–286.; Horváth Mihály: *Magyarország függetlenségi harcának története 1848 és 1849-ben*. 1. kiadás. Genf, 1865. 3. köt. 155–161.; Gelich Rikárd: *Magyarország függetlenségi harca 1848–49-ben*. Budapest, é. n. 3. köt. 495–501.; Breit József: *Magyarország 1848/49. évi függetlenségi harcának katonai története*. 2. kiadás. Budapest, 1930. 3. köt. 16–21.

¹⁵ Berkó István: *Az 1848–49-i magyar hadsereg létszáma*. Magyar Katonai Közlöny, 17. évf. (1929) 791–801. Az 1849. június 21-i dátumot viselő eredetit lásd HL 1848–49. 34/74. A részletkimutatások lásd uo. 30/593. (IV. és V. hadtest, valamint a Bánságban állomásozó erdélyi hadosztály), 32/585. (I., II., III., VII. és VIII. hadtest; Horváth János alezredes különítménye, 1849. június 14.); 34/32. (IV., V. VI és IX. hadtest, Kazinczy-hadosztály, Inczedy-dandár, 1849. június 21.) Megjegyzendő, hogy a kimutatás nem tartalmazza a szintén a főszereghez tartozó, Kmety György ezredes vezette 15. önálló hadosztály létszámát.

¹⁶ Gyalókay Jenő: *Az erdélyi hadsereg az oroszok betörése idején (1849. jún. 19–20)*. Történelmi Szemle, 4. évf. (1915) 82–83.

¹⁷ Gyalókay Jenő: *Az erdélyi honvédsereg hadrendje és állománya 1849. július 20-án*. Magyar Katonai Szemle (a továbbiakban: MKSZ), 4. évf. (1934) 3. köt. 7. szám. 214–220.

¹⁸ Az összesített harcrendet lásd: HL 1848–49. 51/2. Az I. hadtest 1849. április 9-én Csomádon kelt harcrendjét lásd 20/537. Az előbbi közli: Hermann Róbert: *Egy „végzetes” döntés születése. Magyar hadtervek Gödöllőtől Komáromig 1849. április 7–29*. Századok, 132. évf. (1999) 1. sz. 297–298. és Aggházy Kamill: *Budavár bevétele 1849-ben*. Budapest Történetének Forrásai. Sajtó alá rendezte, az előszót és a jegyzeteket írta Hermann Róbert – Czaga Viktória – Kreutzer Andrea – Szoleczky Emese – Tóth Orsolya. Budapest, 2001. 2. köt. 62–63.

¹⁹ Szabó Sámuel: *Bem hadseregének létszáma. 1848–49. Történelmi Lapok*, 3. évf. (1894) 176–17., 201., 206–207. [1849. május 10. és június 21.]; Thoroczkay Sándor: *Az erdélyi hadsereg létszáma*. Uo., 4. évf. (1895) 1., 9–12.; Szabó Sámuel: *Az erdélyi hadsereg létszámához. Előleges válasz*. Uo., 4. évf. (1895) 24.; Nagy Sándor: *Az erdélyi magyar hadsereg létszáma 1849. június 21-éről*.

Ugyanebből az anyagból Gyalókey Lajos fia, Gyalókey Jenő tett közzé újabb kimutatásokat különböző tanulmányainak függelékeiben.²⁰ Sőt 1915-ben ennek a gyűjteménynek az alapján próbálta meg a korábbiaknál pontosabban rekonstruálni az erdélyi hadsereg 1849. június 19–20. körüli létszámát és összetételét.²¹

A Görgey-család levéltárában őrzött iratanyagból Tragor Ignác közölte az 1849. január 5-i (utólagos) harcrendet, az I. és VII. hadtest 1849. július 15-i (utólagos) és a III. hadtest július 15-i korabeli harcrendjét.²² Ferdinand Strobl von Ravelsberg részint innen, részint a *Kriegsarchiv* anyagából tett közzé néhány harcrendet.²³ Szinnyei József a VIII. hadtest 1849. június 26-i,²⁴ Olchváry Ödön pedig a IV. hadtest 1849. május 16-i harcrendjét tette közzé.²⁵ A két világháború közötti időszakban a Ludovika Katonai Akadémia egyik tansegédletének mellékleteként jelent meg a feldunai hadtest, illetve a főszereg több létszámki-mutatása is, ezek forrásai azonban nem minden esetben visszakereshetők.²⁶ Gyalókey Jenő a Tharjány-hadosztály harcrendjeinek egy részét tette közzé.²⁷

Az elmúlt évtizedekben újabb publikációk jelentek meg, általában különböző okmánytárak részeként vagy tanulmányok függelékeként. Így Dér Dezső és Hajagos József közölték az északi mozgó (később I.) hadtest 1848 decembere és 1849. január vége közötti harcrend-

Uo., 4. évf. (1895) 69–70.; *Hegyesi Márton: Bem hadseregének létszáma. (Ismeretlen okmányok után)*. Uo., 4. évf. (1895) 70–71.; *Hegyesi Márton: Az erdélyi magyar hadsereg létszámának kérdéséhez. Válasz a Thoroczkay Sándor cikkeire*. Uo., 4. évf. (1895) 77–79.; Thoroczkay Sándor: *Az erdélyi magyar hadsereg létszámának kérdéséhez*. Uo., 4. évf. (1895) 122–123., 130–133.; *Hegyesi Márton: Zárzó az erdélyi hadsereg létszámához. Rövid válasz Thoroczkay Sándor urnak*. Uo., 4. évf. (1895) 158–160.; *Hegyesi Márton: Okmánytár az erdélyi hadsereg létszámáról*. Uo., 4. évf. (1895) 77., 80–81., 87–88., 95., 97., 115., 128–129., 140., 158–159., 168., 181.; 5. évf. (1896) 2–3., 11., 72.

²⁰ Gyalókey Jenő: *A nagyszabedényi hadosztály felbomlása*. *Hadtörténelmi Közlemények* (a továbbiakban: HK), 17. évf. (1916) 182–187.; Gyalókey Jenő: *A beszercei hadosztály harcai 1849 nyarán*. HK, 38. évf. (1937) 1–96. I. melléklet.

²¹ Gyalókey: *Az erdélyi hadsereg az oroszok betörése idején*, 71–114. A rekonstrukció adatait a későbbi történetírás is átvette. Kovács Endre: *Bem József*. Budapest, 1954. 536–540.; Kovács Endre: *Bem a magyar szabadságharcban*. Budapest, 1979. 252–257. Hozzáteendő, hogy Gyalókey bizonyos alakulatokat – vélelmezett értéktelenségük miatt – tudatosan kihagyott a számításból (például az olasz és a német légió századait), a kolozsvári hadosztály állományából pedig egyes alakulatokat (Rákóczi-szabadcsapat, 49. honvédszászlóalj egy százada, vadászalakulatok) a részletkimutatások hiányosságai miatt nem szerepeltetett. Azaz az erdélyi haderő tényleges létszáma néhány ezer fővel magasabb volt az adott időszakban, mint az általa számított létszám.

²² Tragor: *Vác története*, 369–370., 199–202.

²³ Strobl von Ravelsberg: *Die ungarische Donau-Armee*, 358–360 (feldunai hadtest, 1849. január 5.), 361–363. (VII. hadtest, február 18), 364–365. (főszereg, április eleje), 367–369. (magyar hadsereg, június 30.), 370–371. (feldunai hadsereg, július 15.), 372–374. (feldunai hadsereg, augusztus 13.)

²⁴ Szinnyei József: *Komárom 1848–49-ben. (Napló-jegyzetek)*. Budapest, 1887. [Reprint kiadás. Komárom, 2000.] 168–169.

²⁵ Olchváry Ödön: *A magyar függetlenségi harc 1848–1849-ben a Délvidéken*. Budapest, 1901. 186–187.

²⁶ *A feldunai hadtest visszavonulásának és az 1849. évi tavaszi hadjáratnak története*. Budapest, 1925. Mellékletek.

²⁷ [Gyalókey Jenő:] *Adatok a Kazinczy-hadosztály történetéhez, 1849. június 2. – augusztus 25.* HK, 42. évf. (1941) 254–256.

jeit,²⁸ jómagam a drávai hadtest 1848 júniusa és szeptember 11. közötti, a Perczel-hadtest 1848. novemberi, decemberi és 1849. januári létszámkimutatásait, a feldunai hadtest 1848 decemberében Győrben keletkezett, a VII. hadtest 1849. áprilisi, a fősereg 1849. április végi, valamint 1849. májusi, Buda alatti, illetve a Kmety-hadosztály 1849. június–júliusi, végül a tiszai hadsereg 1849. júliusi harcrendjeit.²⁹

Jelen közleményemben egy konkrét példán, a Lajta mentén állomásozó magyar hadtest 1848. október 26-i harcrendjének elemzésén keresztül kívánom bemutatni, hogy az egykorú harcrendek történeti forrásértékével kapcsolatban milyen problémák vetődnek fel; pontosabban, hogy még az egykorú harcrendek megbízhatóságával kapcsolatban is felmerülhetnek/felmerülnek problémák.³⁰

A Móga János altábornagy által vezetett feldunai magyar hadtest a harcrend készítésének időpontjában immár tizenhét napja állomásozott az osztrák–magyar határfolyó, a Lajta mellett. E két és fél hét során a hadsereg háromszor indult meg, hogy átlépje a folyót, s a forradalmi Bécs megsegítésére induljon, de október 13-án a csapatok egy részének ellenkezése miatt a határátlépés félbe maradt. Október 16-án a csapatok immár benyomultak osztrák területre, de a végrehajtó hatalmat gyakorló Országos Honvédelmi Bizottmány futára által kézbesített, a határátlépést megtiltó országgyűlési határozat következtében még aznap vissza is tértek a határ innenső oldalára. Október 21-én a csapatok ismét megindultak, az éjszakát osztrák földön töltötték, de másnap a táborba igyekvő Kossuth által küldött újabb üzenet hatására (vagy annak ürügyén) Móga visszarendelte a csapatokat a Lajta jobb partjára. Október 23-án maga Kossuth is megérkezett Miklósfalvára, s mintegy 10 000 főnyi, nagyrészt mozgósított nemzetőrökből álló segélyerőt hozott magával. Az október 23–26. között tartott haditanácsokon sikerült meggyőznie a hadsereg vezetőit arról, hogy indítsanak egy utolsó támadást a bécsi forradalom megsegítésére, s Móga vezérkara ezek után október 27-én adta ki a csapatok számára a támadási utasítást. Ennek a diszpozíciónak a mellékletét képezi a feldunai hadtest október 26-i harcrendje.³¹

²⁸ Az 1848–49-es I. magyar hadtest iratai. (I. kötet: megalakulásától az 1849. január 4-i kassai vereségig.) S. a. r. Dér Dezső – Hajagos József. A Heves Megyei Levéltár forráskiadványai 9. Eger, 2002. 47–48., 61., 77–78., 91., 181–182., 251.; Az 1848–49-es I. magyar hadtest iratai II. (A januári újjászervezés és az első sikerek). A bevezető tanulmányt írta, az iratokat válogatta és sajtó alá rendezte Dér Dezső – Hajagos József – Hermann Róbert. A Heves Megyei Levéltár forráskiadványai 10. Eger, 2004. 94–95., 215–216.

²⁹ Hermann Róbert: *A Drávától a Lajtáig. Tanulmányok az 1848. nyári és őszi dunántúli hadi események történetéhez*. Budapest, 2008. 271–277.; Hermann: *Perczel Mór első honmentő hadjárata*, 102–105., 128–139.; uő.: *Görgei és Győr*. I. 1848. II. 1849. Győri Tanulmányok, 2000. 232–237.; uő.: *Gáspár András honvédtábornok. Kecskeméti a szabadságharcban IV. Kecskemét*, 2005. 133–135., 160–162.; Hermann: *Egy „végzetes” döntés születése*, 297–306.; uő.: *Buda bevétele, 1849. május 21.* Budapesti Negyed, 8. évf. (2000) 3–4. sz. 135–143.; uő.: *A csornai ütközet története és okmánytára. 1849. június 13.* Sopron, 1999. 46.; uő.: *Az iházi ütközet emlékkönyve 1849–1999.* Pápa, 1999. 83–84., 174.; Hermann Róbert: *Okmánytár*. In: „Verekedni az utolsó emberig”. A turai lovasütközet 1849. július 20. Tanulmányok. Szerk. Rosonczy Ildikó. Budapest, 2009. 197–211.

³⁰ Lásd még az 1849. ápr. 26-i komáromi csata példáján: Hermann Róbert: *A magyar hadsereg az 1849. április 26-i komáromi csatában*. HK, 123. évf. (2010) 4. sz. 985–1004.

³¹ Eredeti tisztaírat. MOL H 75. Hadügyminisztérium. Általános iratok. (a továbbiakban: HM Ált.) 1848:9276. – Az eseményekre lásd: Barta István: *A magyar szabadságharc vezetői és a bécsi októberi forradalom*. Századok, 82. évf. (1951) 443–485.; uő.: *Die Anführer des ungarischen Freiheitskampfes und die Wiener Oktoberrevolution*. Acta Historica Academiae Scientiarum Hungaricae, 1951. 1–10.

Ordre de Bataille des ungarischen Armeekorps an der Leitha
Parndorf, am 26-t. Oktober 1848.
Übersicht

	Mann	Pferde		Gesch.	Dislokation
		Kav.	Besp.		
Armeekommandant Feldmarschall-Lieutenant Móga					
Zugeteilter Generalstabs-Offizier Hauptmann Bayer, Lieutenant Jakabfalvy					
Division No. 1.					
Divisionär Generalmajor Holtsche					
Generalstabs-Offizier Hauptmann Szirányi					
No. 1. Brigadier Obrist Schweidel	2123	226	66	6	Parndorf
Generalstabs-Offizier Hauptmann Klementisz					
No. 2. Brigadier Major Kosztolányi	3550		89	4	Parndorf
Generalstabs-Offizier Hauptmann Baldacci					
No. 3. Brigadier Obristlieut. Békeffy	1868	430	107	12	Parndorf
Generalstabs-Offizier Hauptmann Luzsénszky					
Division No. 2.					
Divisionär Obrist Graf Lázár					
Generalstabs-Offizier Hauptmann Nemegyei					
No. 4. Brigadier Major Kiss	3361		156	8	Parndorf
Generalstabs-Offizier Hauptmann Bikkesy					
No. 5. Brigadier Major Zichy	3495	180	156	8	Parndorf
Generalstabs-Offizier Lieutenant Pusztelnik					

ria, 1. évf. (1953) 325–386.; Walter, Friedrich: *Die Ursache des Scheiterns der ungarischen Waffenhilfe für die Wiener Oktober-Revolutionäre 1848*. Südostforschungen, XXII. München, 1963. 377–400. (kritikáját lásd: Barta István: *Új osztrák munkák a magyar 1848-ról*. Századok, 100. évf. (1966) 2–3. sz. 513–516.); Häusler, Wolfgang: *Das Gefecht bei Schwechat am 30. Oktober 1848*. Militärgeschichtliche Schriftenreihe. Heft 34. Wien, 1977.; Hermann Róbert: *Csány László, mint a feldunai hadtest kormánybiztosa (1848. szeptember 29 – 1849. január 18.)*. In: Molnár András (szerk.): *Kossuth kormánybiztosa, Csány László 1790–1849*. Zalai Gyűjtemény 30. kötet. Zalaegerszeg, 1990. 137–157.; uő.: *Görgei Artúr a Lajtnánál, 1848. október 7 – november 1*. Történelmi Szemle, 34. évf. (1992) 3–4. sz. 285–308.; uő.: *Die unüberschreitbare Grenze*. In: Schlag, Gerald – Weghofer-Mikats, Lieselotte (Hrg.): *Die Revolution von 1848/49 im österreichisch-ungarischen Grenzraum*. Eisenstadt, 1996. 31–44.; uő.: *Az átléphetetlen határ*. Új Honvédségi Szemle, 47. évf. (1993) 10. sz. 12–21.; uő.: *Kossuth hadserege, Kossuth fővezérei*. A Hadtörténeti Intézet és Múzeum Könyvtára. Budapest, 2007. 141–177.; Zachar Péter Krisztián: *A schwechati ütközet újabb források tükrében*. In: Kedves Gyula – Zachar József – Zachar Péter Krisztián: *1848/49-ről százötven év távlatából*. Siklói Füzetek. Siklós, 1999. 35–60., némileg rövidebb formában uő.: *A magyar honvédsereg hadműveletei a Lajtnán túl 1848 októberében*. In: Öry Gábor (szerk.): *Függetlenség és modern Magyarország 1848/49*. A Magyar Történelemkutatók Egyesülete által az 1848/49-es forradalom és szabadságharc évfordulója alkalmából meghirdetett tudományos pályázat és konferencia tanulmánykötete. Budapest, 2000. 60–78.; Zachar Péter Krisztián: *Ellenforradalom és szabadságharc. Az 1848. őszi nyílt dinasztikus ellenforradalmi fordulat politikai-katonai háttere (szeptember 29 – december 16.) A múlt ösvényén*. Budapest, 2008. 70–98.; Hermann Róbert: *Az eldöntő döntetlen. A schwechati csata 1848. október 30-án*. In: *A Drávától a Lajtáig*, 240–270.

Division No. 3.					
Divisionär Obrist Ivánka					
Generalstabs-Offizier Hauptmann Szabó					
No. 6. Brigadier –	4525	260	35	10	Kittsee
Generalstabs-Offizier Hauptmann Kleinheinz					
Division No. 4.					
Divisionär -					
Generalstabs-Offizier –					
No. 7. Brigadier Obrist Görgei	4197	180	54	8	Bruck
Generalstabs-Offizier Oberlieutenant Terczy					
No. 8. Brigadier Obrist Perczel					In der Muraköz
Generalstabs-Offizier Major Meszéna					
Division No. 5.					
Divisionär Generalmajor Graf Teleki					
Generalstabs-Offizier Hauptmann Pusztelnik					
No. 9. Brigadier Obrist Répásy	405	350	38	6	Parndorf
Generalstabs-Offizier Hauptmann Soupper					
No. 10. Brigadier Major Karger	3366	770	211	20	Parndorf
Generalstabs-Offizier Hauptmann Albrecht					
	26890	2396	912	82	

Truppen	Kommandant	Komp.	Esk.	Mann	Pferde		Gesch.
					Kav.	Besp.	
Division No. 1.	Divisionär Generalmajor Holtsche						
	Gst.-Off. Hauptmann Szirányi						
Brigade No. 1.	Brigadier Obrist Schweidel						
	Gst.-Off. Hauptmann Klementisz						
Preussen Infanterie		10		1261			
Zempliner Nationalgarde		4		544			
Alexander Husaren			2	226	226		
k. Fußbatterie No. 4.				92		66	6
	Summe	14	2	2123	226	66	6
Brigade No. 2.	Brigadier Major Kosztolányi						
	Gst.-Off. Hauptmann Baldacci						
4 Baons Kosztolányi		24		3500			
Kosztolányi's Artillerie				50		89	4
	Summe	24		3550		89	4

Brigade No. 3.	Brigadier Obristlieut. Békeffy						
	Gst.-Off. Hauptmann Luzsénszky						
Wasa Infanterie		6		420			
Borsoder Nationalgarde		6		852			
Nikolaus Husaren			6	430	430		
Honvéd Kav Batt. No. 2.				105		56	8
1/2 Honvéd Fußbatt. No. 1.				61		51	4
	Summe	12	6	1868	430	107	12
	Totalsumme	50	8	7541	656	262	22
Division No. 2.	Divisionär Obrist Graf Lázár						
	Gst.-Off. Hauptmann Nemegyei						
Brigade No. 4.	Brigadier Major Kiss						
	Gst.-Off. Hauptmann Bikkesy						
14. Honvéd Baon		6		517			
23. Honvéd Baon		6		961			
1 Baon Budapester				820			
1 Baon Paul Esterházy				949			
Honvéd Fußbatt. No. 5.				114		156	8
	Summe	12		3361		156	8
Brigade No. 5.	Brigadier Major Zichy						
	Gst.-Off. Lieut. Alfred Pusztelnik						
Honvéd Baon No. 18.		6		901			
1 Baon Raaber				1300			
1 Baon Landsturm				1000			
Wilhelm Husaren			2	180	180		
Honvéd Kav. Batt. No. 4.				114		156	8
Summe		6	2	3495	180	156	8
Totalsumme		18	2	6856	180	312	16
Division No. 3.	Divisionär Obrist Ivánka						
	Gst.-Off. Hauptmann Szabó						
Brigade No. 6.	Brigadier -						
	Gst.-Off. Hauptmann Kleinheinz						

4 Baon Ivánka		24		3500			
Frangepany		1		292			
1 Gemischtes Baon				350			
Alexander Husaren			2	120	120		
Diverse Kavallerie			2	140	140		
Ivánka's Artillerie				54		18	4
Pressburger Artillerie				69		17	6
	Summe	25	4	4525	260	35	10
	Totalsumme	25	4	4525	260	35	10
Division No. 4.	Divisionär -						
	Gst.-Off. -						
Brigade No. 7.	Brigadier Obrist						
	Görgei						
	Gst.-Off. Oberlieut.						
	Terczy						
Székler Infanterie		6		758			
Gemischtes Baon		6		1067			
Hayducken		6		992			
Gömörer Baon		6		1150			
Wilhelm Husaren			2	180	180		
Honvéd Fußbatt. No. 3.				50		54	8
	Summe	24	2	4197	180	54	8
Brigade No. 8.	Brigadier Obrist						
	Perczel						
	Gst.-Off. Major						
	Meszéna						
Hunyadi Schaar		6					
Zrínyi Schaar		6					
Szabolcser Baon		6					
Nikolaus Husaren			2				
1/2 Honvéd Fußbatt. No. 1.							
Irreguläre Artillerie							
	Summe	18	2				
	Totalsumme	42	4	4197	180	54	8
Division No. 5.	Divisionär						
	Generalmajor						
	Graf Teleki						
	Gst.-Off. Hauptmann						
	Pusztelnik						
Brigade No. 9.	Brigadier Obrist						
	Répásy						
	Gst.-Off. Hauptmann						
	Soupper						
Württemberg Husaren			5	350	350		

K. Kavallerie Batt. No. 3.				55		38	6
Summe			5	405	350	38	6
Brigade No. 10.	Brigadier Major Karger						
	Gst.-Off. Hauptmann Albrecht						
Ernst Infanterie		6		683			
1. Honvéd Baon		6		753			
7. Honvéd Baon		6		710			
Grenadier		2		311			
Alexander Husaren			4	260	260		
Ödenburger Reiter			2	323	340		
Hunyadi Reiter			1	170	170		
Honvéd Kav. Batt. No. 1.				56		52	8
12 pfd. Batt. No. 1.				49		80	6
12 pfd. batt. No. 2.	?			51		79	6
	Summe	20	7	3366	770	211	20
	Totalsumma	20	12	3771	1120	249	26
	Hauptsomma	155	30	26890	2396	912	82

Truppen-Ausweis
der in Loco Parndorf und Kittsee versammelten Truppen am 26-te Oktober 848.

Art der Truppen	Truppen	Komp.	Esk.	Mann	Pferde		Gesch.
Reguläre Infanterie							
	Preussen Infanterie	10		1261			
	Ernst Infanterie	6		683			
	Wasa Infanterie	6		420			
	Székler Infanterie	6		758			
	Grenadier	2		311			
	7. Honvéd Baon	6		710			
	1. Honvéd Baon	6		753			
	14. Honvéd Baon	6		517			
Irreguläre Infanterie							
	Honvéd Baon No. 18.	6		901			
	23. Honvéd Baon	6		961			
	4 Baon Ivánka	24		3500			
	4 Baons Kosztolányi	24		3500			
	Zempliner Nationalgarde	4		544			
	Borsoder Nationalgarde	6		852			
	1 Baon Budapest			820			

	1 Baon Raaber			1300			
	Gemischtes Baon Szász	6		1067			
	Hayducken	6		992			
	Gömörer Baon	6		1150			
	1 Gemischtes Baon & Frangepany	1		292			
	1 Baon Landsturm &			1000			
	1 Baon Paul Esterházy			949			
	Summa			18178			
Husaren							
	Alexander Husaren		8	606	606		
	Württemberg Husaren		5	350	350		
	Nikolaus Husaren		6	430	430		
	Wilhelm Husaren		4	360	360		
	Summa		23	1746	1746		
Freiwillige Reiter							
	Hunyadi Reiter		1	170	170		
	Diverse Kavallerie		2	140	140		
	Ödenburger Reiter		2	323	340		
	Summa		5	633	650		
Königliche Artillerie							
	k. Fußbatterie No. 4.			92	66	6	
	K. Kavallerie Batt. No. 3.			55	38	6	
	Summa			147	104	12	
Honvéd Artillerie							
	1/2 Honvéd Fußbatt. No. 1.			61	51	4	
	Honvéd Fußbatt. No. 3.			50	54	8	
	Honvéd Fußbatt. No. 5.			114	156	8	
	Honvéd Kav. Batt. No. 1.			56	52	8	
	Honvéd Kav. Batt. No. 2.			105	56	8	
	Honvéd Kav. Batt. No. 4.			114	156	8	
	12 pfd. Batt. No. 1.			49	80	6	
	12 pfd. batt. No. 2.			51	79	6	
	Summa			600	684	56	

Irreguläre Artillerie							
	Ivánka's Artillerie			54		18	4
	Kosztolányi's Artillerie			50		89	4
	Pressburger Artillerie			69		17	6
	Summa			173		124	14
	Hauptsumma			26890	2396	912	82

A harcrend, mint látjuk, öt hadosztályra, azon belül összesen tíz, folyamatosan számozott dandárra osztja a feldunai hadtestet. A hadosztályok közül a negyediknek nincs parancsnoka, ugyanis e hadosztály 8. dandárja Perczel Mór ezredes parancsnoksága alatt a Muraközben állomásozik, tehát a hadtestnél ténylegesen nincs jelen. Éppen ezért a harcrendben a 4. hadosztály létszáma a másik, Görgei Artúr ezredes vezette dandáréval egyezik meg. A 3. hadosztálynak van parancsnoka, Ivánka Imre ezredes; ez a hadosztály viszont egyetlen dandárból, a hatodikból áll, s ennek nincs parancsnoka; pontosabban a hadosztályparancsnok egyben dandárparancsnok is.

A harcrendben megnevezett négy hadosztályparancsnok (Holtsche, Lázár, Ivánka, Teleki) közül háromról bizonyosan tudjuk, hogy az október 30-i schwechati csatában nem ő vezette az alá rendelt csapatokat. Franz Holtsche vezérőrnagy még október 25-én jelezte Kossuthnak kilépési szándékát, és október 27-én Csány László kormánybiztos már arra szólította fel, adjon nyilatkozatot, hogy nem harcol Magyarország ellen. Matolai Etele visszaemlékezése szerint ott volt az ütközetben. Ez azonban bizonyosan téves adat, mert Holtsche október 27-én útlevelet kapott Csány Lászlótól Székesfehérvárra, s a csata napján igazolhatóan Győrben volt.³²

Teleki Ádám szintén jelezte távozási szándékát, s nincs nyoma annak, hogy részt vett volna az október 28-i támadásban. Haditörvényszéki vallomása szerint már a határátlépést követő napon (azaz október 29-én) parasztnak öltözve elhagyta Parndorfot, s Pozsonyba utazott.³³

Ivánka Imre ezredest Kossuth egy memorandummal október 25-én hadikövetként küldte Alfred zu Windisch-Grätz herceg, tábornagyhöz, a cs. kir. fővezérhez. Windisch-Grätz azonban elutasította az Ivánka által közvetített tárgyalási ajánlatot, a küldetéséből

³² Lásd erre: Kossuth 1848. október 25-én az OHB-hoz intézett jelentését, közli *Kossuth Lajos összes munkái. XIII. k. Kossuth Lajos az Országos Honvédelmi Bizottmány élén.* I. S. a. r. Barta István. Budapest, 1952. 277. (a továbbiakban: KLÖM XIII.), illetve Csány Holtschéhez intézett október 27-i átiratát, magyar fordításban közli *Csány László kormánybiztosi iratai 1848–1849.* S. a. r. Hermann Róbert. Zalai Gyűjtemény 44. Zalaegerszeg, 1998. 1. köt. 409–410. „...a mi generálisunk, Holtsche leköszönt, úgy hogy az egész tábornak csak egy generálisa, Móga maradt” – írta feleségének Kun Dániel zempléni önkéntes nemzetőr 1848. november 2-án. Közli: Hermann Róbert: *Andrássy Gyula zászlóalja (Újabb adatok a zempléni önkéntes mozgó nemzetőrzászlóalj történetéhez).* In: Háda Béla – Ligeti Dávid – Majoros István – Maruzsa Zoltán – Merényi Krisztina (szerk.): *Nemzetek és birodalmak. Diószegi István 80 éves.* Budapest, 2010. 287.; Matolai Etele: *Visszaemlékezéseim honvéd életemre. Függetlenül Lázár Vilmos aradi várfoogságában írt emlékirata.* Sátoraljújhely, 1883. 13. Holtsche útlevelére lásd: KA Gouvernement Wien. Militär-Untersuchungen. No. 751. Franz Holtsche. f. 48. Lukács Sándor kormánybiztos úti rendelvevénye, Győr, 1848. október 30.

³³ Telekire lásd: Kossuth 1848. október 25-én az OHB-hoz intézett jelentését, közli KLÖM XIII. 277.; illetve Teleki 1849. január 25-én Bécsben tett vallomását lásd: KA AFA Karton. 1855 Hauptarmee. Detailakten. 1848/9-13-356b. 8. ív.

visszatérő Ivánkát pedig útközben Jellačić határárei feltartóztatták és fogságba vetették. Ivánka helyét, így az ő dandárját Bárczay János, a 4. (Sándor) huszárezred alezredese vette át.³⁴

Lázár György – haditörvényszéki védőirata szerint – valóban hadosztályparancsnokként működött e napon. Eszerint miután egyik dandárja az első, a másik a második harcban volt, s az előbbi egy régóta szolgáló, vele rangban egyenlő törzstiszt, az utóbbit viszont egy minden katonai ismeret nélküli nemzetőr őrnagy vezette; ezért ő felhasználta az alkalmat, hogy az utóbbinál tartózkodjon. A védőiratban foglaltakat persze nem kell szó szerint venni, ugyanakkor kétségtelen tény, hogy Lázár jelenlétére katonai szempontból valóban nagyobb szükség volt a képzetlen dandárparancsnok (Kiss Miklós őrnagy), mint a tapasztalt cs. kir. törzstiszt mellett. A problémát legfeljebb az okozza, hogy Lázár rangban azonosnak mondja magát e törzstiszttel, márpedig Zichy Lipót az adott időszakban csupán őrnagy volt, míg Lázár ezredes. Lehet persze, hogy Lázár a cs. kir. hadseregben viselt rangjára gondolt; ott viszont ő csak százados volt, hiszen őrnagyi kinevezését csak 1848. június 8-án, az 1. honvédszászlóalj parancsnokává történt kinevezésekor kapta.³⁵

Görgei egy 1848. október 29-én, azaz az ütközet előtti napon Pusztelnik Henrik (Heinrich Pusztelnik) őrnagyhoz írott levele a 3. dandár parancsnokaként nem Békeffy József alezredest, hanem Alois Wiedersperg őrnagyot, a 60. (Wasa) gyalogezred 1. zászlóaljának parancsnokát tünteti fel. Wiedersperg haditörvényszéki vallomása szerint Békeffy közvetlenül a támadás előtt beteget jelentett, s Móga ezért utasította őt, hogy (mint rangidős törzstiszt) ideiglenesen vegye át a dandárt, amit aztán meg is tett.³⁶

A többi dandárparancsnok közül Görgei, Kosztolányi, Répásy, Schweidel, Kiss Miklós és Karger szerepéről a források egyértelműen szólnak. Nem egyértelmű viszont, hogy az 5. dandár parancsnoka, Zichy őrnagy Zichy Lipóttal, a 10. (Vilmos) huszárezred őrnagyával vagy a Kossuth kíséretében a győri mozgósított nemzetőrök élén a táborba érkező Zichy Ottó őrnaggal azonos-e. Miután azonban november 2-án a dandár parancsnoka Zichy Lipót volt, feltételezhetjük, hogy a schwechati csatában is ő vezényelte ezt a köteléket.³⁷

Az alakulatok közül a 4. (Sándor) huszárezrednél találunk némi furcsaságot. Mind a harcrendben, mind az összesítésben nyolc század (azaz a teljes ezred) szerepel, holott az alakulat egy százada nem itt, hanem a Perczel Mór vezette Mura-menti (vagy muraközi)

³⁴ Ivánka Imre: *Négy havi szolgálatom a magyar hadseregben 1848 június végétől október végeig*. Budapest, 1881. 33–44.

³⁵ Lázár György 1849. január 15-én Budán kelt védőirata. HL Militär und Politische Central Commission. Untersuchungs Commission zu Pest. (a továbbiakban MPCCUC) 164. csomó, 1849-5/10. 8. ív.

³⁶ Görgei levelét lásd: MOL Görgey-lt. b/4. fasc. Alois Wiedersperg báró 1849. január 9-én Budán kelt vallomása. HL MPCCUC 164. csomó, 1849-5/10. Ezt alátámasztja Kossuth 1848. november 4-én az OHB-hoz intézett jelentése, amely szerint „Békeffy alezredes mostani állomásában semmi esetre sem hagyandó, azok közé tartozik, kiknek a seregtől el kell menni minden áron”. Majd hozzátéveszi: „Ő jutalomra nem tett érdemet, sőt ellenkezőn. Ha látják a tisztek, hogy csak egy kissé schwarzgelbeskedni, s a csata előestéjén megbetegedni kell, hogy az ember pensiot [nyugdíjat] kapjon, – igen sok pensionálandó akadand.” KLÓM XIII. 347.

³⁷ Görgei – Zichy Lipót, Pozsony, 1848. november 2. MOL Görgey-lt. b/35. fasc. Az 1848–49. magyar feldunai, utóbb VII. hadtest (Görgei Artúr, Gáspár, Pöltenberg tábornokok) eredeti hadparancs jegyzőkönyve. Dispositions Protokoll. (a továbbiakban: Hadparancs jkv.) No. 5.

hadtestben szolgált. Miután a századlétszámok rendkívül alacsonyak, valószínűsíthető, hogy a Karger-dandárban szolgáló négy század valójában csak három volt.³⁸

A támadásban résztvevő dandárok közül kettőnek az összetételét ismerjük pontosan. Az egyik (a 2.) Kosztolányi Móric őrnagyé, amely a dunántúli önkéntes mozgó nemzetőrség négy zászlóaljából, Kosztolányi saját félütegéből, valamint a csata során alkalmilag mellé rendelt 1. fél hatfontos honvéd, illetve pozsonyi nemzetőri gyalogütegekből állott.³⁹

A másik (a 7.) Görgei Artúr ezredes dandárja, amelyhez a harcrend szerint a 15. (2. székelly) határőr gyalogezred 1. zászlóalján kívül Szász János őrnagy pesti önkéntesei, a Hajdúkerületi és a Gömör megyei önkéntes mozgó nemzetőrszázaljak, a 10. (Vilmos) huszárezred egy osztálya és a 3. honvéd gyalogüteg tartoztak volna. Ám a csatában Görgei a dunán inneni önkéntes mozgó nemzetőrség három (1. pesti, 3. honti és 4. nógrádi) zászlóalját, a gömői önkéntes mozgó nemzetőrszázaljat, a 10. (Vilmos) huszárezred másfél századát és a 3. honvéd gyalogüteget vezényelte. Megjegyzendő, hogy a támadás reggelén még a dunántúli önkéntes mozgó nemzetőrség 1. (veszprémi) zászlóalja is Görgei dandárjánál volt, mert Görgei aznapi napiparancsa szerint a nógrádi zászlóaljjal együtt kellett átvonulnia Bruckba, s ott megfőzetnie. Szintén itt tartózkodott – ideiglenesen – a 6. (Württemberg), illetve a 13. (Hunyadi) huszárezred egy-egy százada is.⁴⁰

A többi dandár alakulatairól a résztvevők levelei, jelentései és emlékiratai alapján tájékozódhatunk.

Schweidel József ezredes 1. dandárjának összetételéről több levél és visszaemlékezés is fennmaradt, főleg a zempléni önkéntes mozgó nemzetőrszázalj tagjaitól. Eszerint a dandár gyalogságát a 34. (Porosz herceg) gyalogezred két zászlóalja, a 14. honvédzászlóalj, a zempléni önkéntes mozgó nemzetőrszázalj, lovasságát a 4. (Sándor) huszárezred két

³⁸ Megjegyzendő, hogy okt. 11-én hat, okt. 20-án pedig nyolc század van a harcrendben, de időközben csatlakozott a lajtai hadtesthez a Grazból megszökött egyik század is; Hermann: *Perczel Mór első honmentő hadjárata*, 18–19.

³⁹ Lásd: erre Kosztolányi 1848. nov. 1-jén kelt hadijelentését, közli [Gyalóky Jenő]: *Egykorú adatok az 1848-i alsó-ausztriai hadműveletek történetéhez*. HK, 30. év. (1929) 223–225. Az 1. fél hatfontos honvéd gyalogütegre lásd: Sz[abó] Gy[örgy]: *Egy Honvéd-köztüzér élete 1848/9-ben*. Budapest, 1875. 58–61.; Major István: *Honvédelményeim. – – negyvennyolcas tüzerhadnagy emlékezései*. S. a. r. Szócs Sebestyén. Budapest, 1973. 23–26.; Baráth Ferenc *honvéd százados visszaemlékezése*. In: H. Szabó Lajos (szerk.): *Naplók, versek, levelek a szabadságharc korából*. Pápa, 1998. 145.; Perczel Miklós: *Naplóm az emigrációból*. S. a. r. Závodszy Géza. Budapest, 1977. [1. köt.] 71–72. A 2. zászlóaljra lásd még: Csapó József – Magyary Kossa József, Hidegkút, 1848. nov. 27. MOL P 483. A Magyary-Kossa család iratai. 25. csomó. H 23. Magyary Kossa (III.) József levelezése.

⁴⁰ Görgey Artúr: *Életem és működésem Magyarországon 1848-ban és 1849-ben*. S. a. r. Katona Tamás. Pro Memoria. Budapest, 1988. 1. köt. 216–219.; Görgey István: *1848 júniusától novemberéig. – Okmánytár*. S. a. r. Katona Tamás. Bibliotheca Historica. Budapest, 1980. 128–129 (tévedésből hat század Vilmos-huszárt ír). Hermann Róbert: *Görgei Artúr a Lajtánál*, 304. Az ütegre lásd: Pásztori Endre: *Hogy bocsátották ki Jelasics seregét a kelepczéből. Részletek a schwechati ütközetből*. In: Vahot Imre – Gánóczy Flóris: [Honvédek könyve.] *Történelmi Adattár az 1848-ki és 1849-ki magyar hadjárataból*. Pest, 1861. 3. köt. 111–120.; Hatala Péter: *Ötven év előtt. 1848-iki márczius 15-től Világosig*. Budapest, 1898. 17–18. A gömőriekre lásd még: Podhorányi Miklós: *Emléklapok 1848–1849-ből*. In: Hohenauer Ignác (szerk.): *A Szabadságharc Emlék-Albuma*. 2., bővített kiadás. Kassa, 1898. 58. A hontiakra lásd: Árkossy Lajos Krausz Imréhez írott, 1848. nov. 16-i levelét, közli Deák Imre: *1848, ahogy a kortársak látták. A szabadságharc története leveleken*. Budapest, é. n. [1942.] 268–269. A napiparancsot közli: Szombathy Viktor: *Egy százharminc esztendő Görgey-napiparancs*. Magyar Nemzet, 1978. okt. 28.

százada, tüzérségét a Karl Jungwirth százados vezette cs. kir. 4. hatfontos gyalogüteg alkotta.⁴¹

A 3. Wiedersperg-dandárról biztosan tudatjuk, hogy gyalogságát a 60. (Wasa) gyalogezred 1. zászlóaljja, valamint a Borsod megyei önkéntes mozgó nemzetőrzászlóalj alkotta. A lovasság eredetileg a 9. (Miklós) huszárezred hat századából állt, hiszen Békeffy József, a dandár korábbi parancsnoka ennek az alakulatnak a rangidős tisztje volt. Ám az október 27-én kiadott diszpozíció szerint a dandárnak ebből négy századot, valamint a 2. honvéd lovasüteget át kellett adnia a Répásy Mihály ezredes vezette 9. dandárnak. Az 1. fél hatfontos honvéd gyalogüteget pedig szintén még a csata előtt elvitték a dandártól, ugyanis előbb a 6. Bárczay-, majd a 2. Kosztolányi-, végül a 3. Schweidel-dandár kapta meg. Így ennek a dandárnak a csata folyamán gyakorlatilag nem volt tüzérsége, ugyanakkor a borsodi zászlóalj egy ideig a Bárczay-dandárhoz tartozó pozsonyi üteg fedezetét látta el.⁴²

Kiss Miklós őrnagy 4. dandárjában – a harcend adataival megegyezően – ott szolgált a 23. honvédzászlóalj, s ide volt beosztva az 5. honvéd hatfontos gyalogüteg is. Lázár György haditörvényszéki védőirata szerint a – meg nem nevezett törzstiszt által vezetett – dandár öt zászlóaljból állott. Miután valószínű, hogy a mozgósított nemzetőrzászlóaljakat nem az első vonalban alkalmazták, s Lázár vallomása szerint négy zászlóaljnyi kaszás futott meg a csataterőről, talán nem merész az a feltételezés, hogy a 23. honvédzászlóalj mellett négy ilyen zászlóalj alkotta Kiss dandárját. Lázár hadosztályának két dandárjában összesen három ilyen zászlóalj volt, egy Győr megyei, egy budapesti és egy meg nem nevezett népfelkelő (*Landsturm*) zászlóalj. Ide volt beosztva még Esterházy Pál őrnagy Komárom megyei és egyéb önkéntesekből összeállított mozgó nemzetőrzászlóalja is.⁴³

⁴¹ A dandárra lásd: Schweidel József – Kossuth Lajos, Debrecen, 1849 máj. 7. MOL HM Ált. 1849:13500. A zempléniekre lásd: Karsa Ferenc: *Karsa Endre zempléni önkéntes nemzetőr levelei a feldunai táborból és a táborozást megelőző eseményekről*. Adatok Zemplén vármegye történetéhez, 13. évf. (1905) 12. köt. 206–210.; Matolai: *Visszaemlékezéseim*, 11–18.; Mezősy László: *Ezernyolcszáznegyvennyolcadiki levelek*. S. a. r. Szűcs Sebestyén. Budapest, 1976. 25–30.; Hermann: *Andrássy Gyula zászlóalja*, 279–295. – A 34. gyalogezred két zászlóaljára lásd: *Karsa Endre levelei*, 208–209. A többi levél és emlékezés csak a 34. gyalogezred 1. zászlóalját említi, ugyanis ők futottak meg. A 14. honvédzászlóaljról lásd: Inczedy László – Görgei, Pozsony, 1848. nov. 16. MOL H 92. Országos Nemzetőrségi Haditanács. Általános iratok. (a továbbiakban: OnóHt) 8558. és Matolai: *Visszaemlékezéseim*, 13., 16. A huszárookra lásd: Matolai: *Visszaemlékezéseim*, 13. Az ütegre lásd: Mezősy: *Ezernyolcszáznegyvennyolcadiki levelek*, 30.; Matolai: *Visszaemlékezéseim*, 13., 15. Ennek az ütegnak a végsőkig való kitartásáról megemlékezik Hatala: *Ötven év előtt*, 17–18.

⁴² A dandárra általában lásd: Schlacht bei Schwechat. Brigade Schweidel. MOL Görgey-lt. b/20/XIV. fasc. 466–470. f. A 60. gyalogezred 1. zászlóaljára lásd: Rupprecht von Virtsollog, Coloman: *Geschichte des k. k. 60. Linien-Infanterie-Regimentes gegenwärtig Gustav Prinz von Wasa*. Wien, 1871. 303–305. A borsodiakra lásd: *Szűcs Miklós naplója 1839–1849*. S. a. r. Kilián István. Miskolc, 1981. 256–257.; *Szűcs Sámuel naplója (1835–1864)*. S. a. r. Kilián István. Miskolc, 2003. 1. köt. 240. Lásd még: Perczel: *Naplóm*, I. 72. A diszpozíciót lásd: MOL HM Ált. 1848:9276. Az 1. fél hatfontos honvéd gyalogütegre lásd: Kosztolányi jelentését, közli Gyalókay: *Egykorú adatok*, 224.; *Egy Honvéd-köztüzér*, 58–59. A borsodiak szolgálata a pozsonyi üteg mellett: Palóczy Tamás – Esztergom megye közgyűlési elnöke, Pozsony, 1848. nov. 8., közli Bencze: *Olvásokönyv*, 202.

⁴³ A 23. honvédzászlóaljról lásd: Kmety György őrnagy 1848. november 1-jén Kossuth Lajoshoz intézett előterjesztését, közli Hermann Róbert: *Győr város és megye hadtörténete 1848–49-ben*. Győr, 1998. 177–178. Eszerint a zászlóalj „a tegnapelőtti csatában hivatásának megfelelni iparkodott, a balszárnyon legutoljára hátrált”. – Az 5. honvéd hatfontos gyalogüteget a Kiss-dandárnál említi Görgei 1848. november 2-i utasítása is. MOL Görgey-lt. Hadparancs jkv. No. 6. A dandárra lásd még: Lázár György 1849. január 15-én Budán kelt védőiratát. HL MPCCUC 1849-5/10. 8. iv.

Ezek közül az alakulatok közül azonban a budapesti zászlóalj bizonyosan nem harcolt Schwechatnál, mert október 27-én Parndorfról Pozsonyba rendelték a város biztosítására. A Pozsonyba érkező zászlóalj két századának, a 4. józsefvárosi és az 5. terézvárosi századoknak körülbelül kétszázötven tagja egy Donua nevű német ex-színész bujtogatására felmondta az engedelmességet, s megtagadta a további szolgálatot. E két század már október 29-én visszaindult Budapestre. Október 28-án este a megmaradt 460 főnyi zászlóaljat vasúton Nagyszombatra, majd onnan másnap kocsikon Lipótvárra szállították. A fél zászlóalj november elején részt vett a Simunich elleni hadműveletekben, majd november 10-én reggel fél hétkor gőzhajón visszaindult Budapestre. Esztergomnál partra tették a 147 esztergomi nemzetőrt, késő este pedig a 306 budapesti nemzetőr is haza érkezett.⁴⁴

Esterházy Pál zászlóaljáról (amelyet a Komárom megyei önkénteseken kívül a 62. (Turszky) gyalogezred átállt sorkatonái, valamint a pesti csatárok egy része alkottak, s valószínűleg idekerült a szabolcsi önkéntes zászlóalj 6. százada is) külön nem szólnak a források, de Kossuth egyik leveléből úgy tűnik, hogy november 1-jén Pozsonyban volt, tehát ott lehetett Schwechatnál. Pontosabban, Sárkány József hadbíró említi, hogy a visszavonulást Esterházy alakulata fedezte volna, de ezt egyetlen más forrás sem erősíti meg. A Győr városi és megyei nemzetőri zászlóalj bizonyosan ott volt Schwechatnál, ugyanis Csány László november 1-jén a csatában történt megszaladásuk miatt elrendelte lefegyverzésüket. A név nélkül említett népfelkelő zászlóaljról nem tudni, melyik alakulatot rejti; talán a Moson megyei gyalogos nemzetőrség egyes források szerint 1000, más forrás szerint 1200 főnyi mozgósított zászlóalját.⁴⁵

Kun Dániel zempléni önkéntes mozgó nemzetőr szerint a dandárt Zichy Ottó, a győri nemzetőrség őrnagya vezette. Hermann: *Andrássy Gyula zászlóalja*, 289. Zichy Ottó azonban egy 1848. november 13-i iratában egyértelműen arról ír, hogy a csatában a saját zászlóaljának parancsnoka volt. Közli: Hermann: *Győr város és megye hadtörténete*, 186.

⁴⁴ A budapesti nemzetőrökre lásd: Podmaniczky Frigyes: *Naplótöredékek 1824–1887*. 2. köt. 1844–1850. Budapest, 1887. II. 260–262., Pesti Hírlap (a továbbiakban: PH), 8. (1848.) okt. 29. No. 200. és nov. 7. No. 207. (Lipótvár, okt. 30.), Kossuth Hírlapja, 1. (1848.) okt. 31. No. 105. (Pozsony, okt. 28.; átvette a Közlöny, 1848. nov. 1. No. 144.), nov. 4. No. 109. (Jámbor László, Lipótvár, okt. 30. és egy név nélküli tudósítás). Mindkét tudósítást átvette a Közlöny 1. (1848.) nov. 5-i száma, 719.; nov. 12. No. 116. 512. (Szabó Károly: *Utóhangok a Simonich elleni táborozásból*); MOL R 110. A Kossuth Hírlapja iratai. 1. csomó, 2. tétel. 1848. okt. 28. és 30., (Szabó Károly tudósításai), Szabó Károly – Toldy Ferenc, Lipótvár, okt. 30., közli: V. Waldapfel Eszter: *A forradalom és szabadságharc levelestára*. 2. köt. Budapest, 1952. 249–250.; Steier Lajos: *Beniczky Lajos bányavidéki kormánybiztos és honvédezzredes visszaemlékezései és jelentései 1848/49-iki szabadságharcról és a tót mozgalomról*. Budapest, 1924. 581.; Karátszonyi Guidó, Pest, 1848. nov. 10. MOL OnóHt 7834.; Spira György: *A pestiek Petőfi és Haynau között*. Budapest, 1998. 374. (Megjegyzendő, hogy Spira összetéveszti a Vasvári Pál vezette, már október közepén hazatérő „Fővárosi csapatot” és a Kossuth kíséretében útba induló nemzetőröket.) Az esztergomi nemzetőrökre lásd: Ortutay András: *Esztergomi nemzetőrök 1848-ban*. Limes, 6. évf. (1993). 1. sz. 47.

⁴⁵ Esterházy zászlóaljára lásd: KLÖM XIII. 322.; Sárkány Miklós: *Sárkány József 1848-as honvéd-őrnagy feljegyzései a schwechati csatáról*. MKSZ, 5. évf. (1935) 3. köt. 3. füzet. 224. A zászlóalj összetételére lásd: Kossuth 1848. okt. 22-i levelét Csány Lászlóhoz, közli KLÖM XIII. 261. A győriekre lásd: *Csány kormánybiztosi iratai*, II. 8–10. Lásd még: Rónay Jácint: *Napló (Válogatás)*. Sajtó alá rendezte és az utószót írta Hólvényi György. Az előszót írta Katona Tamás. A kötetet szerkesztette: Zombori István. Budapest–Pannonhalma, 1996. 46. A mosoniakra lásd: Imrédy Lipót – OHB, Moson, 1848. okt. 27. MOL H 2. Miniszterelnökség, Országos Honvédelmi Bizottmány és Kormányzóelnökség iratai (a továbbiakban: OHB) 1848:1958. (több mint 1000 fő), PH 1848. nov. 2. No. 203. Moson, okt. 29. (1200 fő, 70 lovas). Vörös Károly: *Magyaróvár 1848 őszén*. (Alexy Lajos naplója). Arrabona 5. Győr, 1963. 292.

Van viszont egy olyan nemzetőri alakulat, amely nem szerepel az október 26-i harcrendben, holott a centrumban döntő szerepet játszott Schwechatnál. Komárom város és megye összesen 3000 nemzetőrt mozgósított Csuzy János és Nádasdy Lipót őrnagy vezetésével. Ezeket eredetileg az Ivánka (Bárczay) dandár mellé osztották be, de az előnyomulás során, igen bölcsen, a második vonalba sorolták. Csuzy kaszás zászlóaljja a csata során a centrumban foglalt helyet, s szinte valamennyi szemtanú beszámolója kiemeli, hogy miután néhány ágyúgolyó lecsapott a komáromi nemzetőrök közé, pánikszerűen futni kezdtek, s magukkal rántották a többi alakulatot is. Nádasdy zászlóaljját a felvonulás közben Hainburg megszállására hagyták hátra. Így ez a zászlóalj „nemcsak meg nem szaladt, sőt, a rendetlenül visszavonulókat feltartotta, és amennyire lehetett, rendezetten útnak indítá”, majd a Hajdú-kerületi önkénteseknek átadva a város őrizetét, Pozsonyba vonult. Ezek a futók maguk is a Csuzy-féle komáromi zászlóaljhoz tartoztak, akiket Kossuthnak még székéren sem sikerült utolérnie. Közülük egyesek egészen hazáig futottak, „úgy, hogy egy híjuk sincs, de még csak a talpukon feltört hólyagon kívül, sebet sem kapott egy is”.⁴⁶

Zichy Lipót őrnagy 5. dandárjában igazolható a 18. (később 54.) honvédszászlóalj otléte. Valószínűleg ehhez osztották be az Ung megyei önkénteseket is, mert Komárom óta azok parancsnoka, Alexander Buttler alá tartoztak a zászlóalj kimozdított századai is. A diszpozíció szerint az 1. honvédszászlóalj is ehhez a dandárhoz volt beosztva, de tűzbe aligha kerülhetett, mert sem a zászlóalj fennmaradt kitérítési előterjesztéseiben, sem a hadtest összesített kitérítési jegyzékében nem szerepel egyetlen olyan személy sem, aki Schwechatnál kitérítette volna magát. A dandár lovasságát a 10. (Vilmos) huszárezred két és fél (vagy két) százada, valamint egy – a harcrend szerint két – század vegyes (egy tüzér visszaemlékezése szerint budapesti nemzetőri) lovasság alkotta. (Ez utóbbit a harcrend a 6. Ivánka/Bárczay-dandárnál tünteti fel.) Az 1. honvéd hatfontos lovasüteg szintén ide s nem a Karger-féle 10. tartalék dandárba volt beosztva. Ez utóbbit azonban a csata második szakaszában átirányították a szélső balszárnyra. A harcrend feltünteti még a 4. honvéd hatfontos lovasüteget is; ennek jelenlétét egyelőre inkább csak valószínűsíteni tudjuk, annál is inkább, mert a diszpozíció szerint a Zichy-dandárnak együtt kellett volna mozognia Répásy nagyjából lovasságból álló dandárjával, azaz itt volt (lett volna) igazán szükség a lovas-tüzérségre. Komolyabb szerepet az üteg aligha játszhatott, ugyanis nem szerepel a VII. had-

⁴⁶ Csuzy nemzetőreinek futására lásd: Dombay Antal – Huszár János, Pozsony, 1848. nov. 2., közli V. Waldapfel: *Levelestár*, I. 268–269.; KLÖM XIII. 313.; Palóczy Tamás – Esztergom megye közgyűlési elnöke, Pozsony, 1848. nov. 8., közli *Olvasókönyv. Esztergom és Komárom megye az 1848/49-es forradalom alatt*. Válogatta és szerkesztette Bencze Cs. Attila. Esztergom, 2000. 203.; Lázár Vilmosné Reviczky Mária levele sógornőjéhez, Moldova Imréné Lázár Matildhoz, Pozsony, 1848. nov. 4. Közli: Dinyés László: *Lázár Vilmos aradi vértanúnak és családjának levelei*. In: uő.: *Ismeretlen 1848/49-es dokumentumok*. Budapest, 2004. 33–35.; Pulszky Ferenc: *Életem és korom*. S. a. r. Oltványi Ambrus. Budapest, 1958. I. k. 446.; Rónay: *Napló*, 46.; Zámboley Lajos: *Emlékiratok 1848/49-ből*. Hazánk, szerk. Abafi Lajos. 11. köt. 1889. 188.; *Sárkány József feljegyzései*, 223.; Besze János: *Naplójegyzetek – emlékezések*. In: *Szószer és csatatér. Politikusi visszaemlékezések és naplók 1848–49-ből*. S. a. r. Hermann Róbert. Budapest, 2000. 108. A komáromi 1. zászlóaljra lásd: Nádasdy Leopold: *Czáfolat, illetőleg utbaigazítás*. Pozsony, 1848. nov. 1. Közlöny, I. (1848) nov. 5. No. 148. 719. Kivonatossan újraközli Szávay Gyula: *Győr. Monografia a város jelenkoráról a történelmi idők érintésével*. Győr, 1896. I. k. (Unicus). 393. A zászlóalj kikülönítésére lásd a diszpozíciót, MOL HM Ált. 1848:9276. Nádasdy okt. 29-én már Hainburgból küldött jelentést az Országos Nemzetőrségi Haditanács elnökének. MOL ONŐHt No. 7348. Kossuth a komáromiak futásáról: KLÖM XIII. 313.; Pulszky: *Életem és korom*, I. 447. Az idézet: „Komárom, november 3-án”. Közlöny, I. (1848) nov. 6. No. 149. 722.

test 1848. szeptember – 1849. április közötti időszakra vonatkozó összesített kitüntetési jegyzékében.⁴⁷

Bárczay János (korábban Ivánka Imre) 6. dandárjában Ivánka Imre zászlóaljai közül csak a 2. pesti önkéntes mozgó nemzetőrzászlóalj harcolt, Guyon Richárd őrnagy vezetése alatt. Itt volt a 23. (Ceccopieri) gyalogezred átállt olasz bakáiból alakult Frangepán-csapat is, valamint a 15. (2. székely) határőrezred 1. zászlóalja is. Ehhez a dandárhoz osztottak be még egy vegyes „zászlóaljat”, amely a pozsonyi önkéntesek két századából, pozsonyi kaszásokból és nagyszombati önkéntesekből állhatott. A harcrend adataival szemben itt, nem pedig – mint láttuk – Görgei 7. dandárjában harcolt Száz János őrnagy vegyes zászlóalja is. A lovasságot a 12. (Nádor) huszárezrednek Csehországból nemrég hazaszökött egy százada alkotta. Egy visszaemlékezés szerint – összhangban a harcrenddel – ide volt beosztva a 4. (Sándor) huszárezred két százada is, Ernst Poelt Ritter von Poeltenberg őrnagy parancsnoksága alatt. A tűzéréget Ivánka dunán innen önkéntes mozgó nemzetőrségének félütege (4 löveg) és a pozsonyi üteg (6 löveg) alkotta. Ez utóbbit a csata folyamán átirányították a Kosztolányi-dandárhoz.⁴⁸

⁴⁷ A 18. honvédszászlóaljra s az ungiakra lásd: Szilágyi Tamás hadnagy visszaemlékezését. Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattár. (a továbbiakban: OSZK Kt.) Fol. Hung 1368.; Dudás Ödön: A magyar hadsereg tisztikara 1848–1849-ben. 554–558. f.; illetve Antal Károly visszaemlékezését, közli: *Adalékok az 1848–49. évi magyar forradalom és szabadságharc történetéhez Gömörben*. Összeállította és szerkesztette Kardos László. Pro Patria Pelsóciensis Társaság. H. n., 1999. 17. (Egyébíránt a szerző következetesen 47. honvédszászlóaljat ír 54. helyett, holott a 47. zászlóalj ekkor Perczel hadtestében szolgált.) Az 54. honvédszászlóaljat a Zichy-dandárnál említi Görgei 1848. november 2-i utasítása is. MOL Görgey-lt. Hadparancs jkv. No. 5. Az ungiakra lásd még: Matuska János – Danilovics Melánia, Pozsony, 1848. nov. 1. Közli V. Waldapfel: *Levelestár* II. 263. Az 1. honvédszászlóaljra lásd a diszpozíciót, MOL HM Ált. 1848:9276., a kitüntetési előterjesztéseket lásd uo. 1849:23268. – Görgei szerint az ő 7. dandárjánál hat szakasz, tehát másfél század volt ebből az ezredből; ennek alapján valószínűsíthető, hogy Zichynél két és fél század lehetett. Papp József visszaemlékezése szerint „egy zászlóalj” (azaz egy osztály, tehát két század) Vilmos-huszár volt a dandárban. OSZK Kt. Fol. Hung. 1368. Dudás Ödön: A magyar hadsereg tisztikara 447/v. f. Az 1. honvéd hatfontos lovasütegre lásd Papp József visszaemlékezését. OSZK Kt. Fol. Hung. 1368. Dudás Ödön: A magyar hadsereg tisztikara 447/v. f. Szerinte az ütegpáncsnok Temper János főhadnagy volt, s maga is megsebesült a csatában. Az üteg egy másik tűzére viszont nem említi, hogy ott lettek volna a csatában. *Sáfrány Mihály „Miskolci Ref. Lyceumot” végzett diák, az 1848–49. szabadságharcban önként részt vett honvédtüzér hadnagy, később lelkipásztor emlékiratai*. Összeállította vitéz Sáfrány Géza ny. altábornagy. Miskolc, 1941. 43–44. Az átirányításra lásd: Zámberly: *Emlékiratok*, 188. A kitüntetési előterjesztést ld. MOL HM Ált. 1849:23268.

⁴⁸ A dandárra lásd: Sztankó Soma csonka visszaemlékezését: *Die Vorrückung und das Gefecht bei Schwechat*. MOL Görgey-lt. b/20/XIV. fasc. 461–464. f. (A kézirat szerzősége megállapítható Sztankó későbbi emlékiratából. Solymosi József: *Sztankó Soma 1848-as honvédtiszt visszaemlékezése életére és szolgálataira*. HK, 120. évf. (2007) 3. sz. 993.) A Szász-zászlóaljra lásd: Dombó Antal – Huszár János, Pozsony, 1848. nov. 2., közli V. Waldapfel: *Levelestár*, I. 268–269.; Palóczy Tamás százados és tisztársai jelentése Esztergom megye közgyűlési elnökéhez, Pozsony, 1848. nov. 8., közli: Bencze: *Olvásokönyv*, 201–204. – „Száz őrnagy Mannswörth helységéből egy kissé serényen takarodott odább, zászlóaljának visszamenetkor ellenség felé hátra maradt részét egy bizonytalan sorsnak oda engedvén” – jelentette Görgei november 15-én Kossuthnak. Közli: *Kossuth Lajos és Görgei Artúr levelezése, 1848–1849*. S. a. r. Hermann Róbert. Budapest, 2001. 108. A Frangepán-csapatra lásd: Massoneri, Gustavo: *Történelmi adalékok az 1848–49-es magyarországi függetlenségi háborúról*. Fordította Szász Orsolya. A jegyzeteket és a kísérő tanulmányt írta, valamint a függelékben szereplő szövegeket fordította Pete László. *Studia Militaria Hungarica* 1. Máriabesnyő–Gödöllő, 2006.; *Splény Béla emlékiratai*. A szöveget közreadja és válogatta Kendi Mária. Sajtó alá rendezte és a jegyzeteket írta Fábri Anna. Budapest, 1984. 2. köt. Pete László:

Az 1. honvéd hatfontos félüteg krónikásának emlékiratából úgy tűnik, hogy a 6. dandárhoz volt beosztva ez az eredetileg a 3. dandárhoz tartozó üteg is, amelyet a csata folyamán először Kosztolányi 2., majd Schweidel 1. dandárja kapott meg. A csata során a dunántúli önkéntes mozgó nemzetőrség 1. (veszprémi) zászlóalját is a Bárczay-dandár segítségére küldte Kosztolányi.⁴⁹

A 9. (Répásy) dandárban szolgáló alakulatok közül a 7. honvédzászlóaljról az alakulat tagjainak emlékirataiból tudjuk, hogy nem a 10. (tartalék) Karger-dandárban küzdöttek végig a csatát. Nyilván itt volt Répásy saját ezrede, a 6. (Württemberg) huszárezred is, s ide osztották be a 9. (Miklós) huszárezred négy századát, valamint a 2. honvéd hatfontos lovasüteget. Miután több visszaemlékezés is arról szól, hogy a lovasság nagy részét Répásy kapta meg, az egyik pedig a 9. (Miklós) huszárezredi századokon kívül meg is nevezi a 10. (Vilmos) huszárezredek századait, valószínűsíthető, hogy ezeket a csata alatt szintén ide osztották be. Egy visszaemlékezés szerint ide került a 13. (Hunyadi) huszárezred egy százada is; ez utóbbi vitéz magatartásáról Kossuth, illetve a kíséretében lévő Csernátoni Lajos tudósítása is megemlékezik. A harcrend adataival megegyezően igazolható a cs. kir. 3. lovasüteg jelenléte is. Szintén Répásyhoz volt beosztva az 1. tizenkétfontos üteg is, Rakásnyi Imre hadnagy vezetésével.⁵⁰

A Frangepán-csapat. In: A források bővületében. Ünnepi tanulmányok Katona Tamás 75. születésnapjára. Szerk. Hermann Róbert – Zakar Péter. Szeged, 2007. 373–374. A 2. pesti zászlóaljra lásd: *A 71-dik zászlóalj története. Egy honvédszázados elbeszélése után.* In: Szirondi [Birányi Ákos]: Forradalmi képcsarnok. Regény és való 1848 és 1849-ből. 1. füzet. Pest, 1850. 130–135.; Péterné Fehér Mária: „Első a tűzben, utolsó a hátrálásban”. *Lestár Péter és a 71. zászlóalj az 1848–1849-es szabadságharcban.* In: Kecskemét is kiállítja... Kecskeméti a szabadságharcban II. Szerk. Székelyné Kőrösi Ilona. Kecskemét, 2002. 93–94. A dandár alakulataira lásd még: *Splény Béla emlékiratai*, II. 71–86. A székelyekre lásd: Csikány Tamás: *A 15. (2. székely) határőr gyalogezred 1. zászlóalja Magyarországon 1848-ban.* In: „...siessünk kedves magyar hazánkot megoltalmazni.” Székely határőrök a magyarországi hadszíntereken 1848-ban. Szerk. Csikány Tamás. Timp – Militaria VIII. kötet. Budapest, 2008. 161–163. A vegyes zászlóaljra lásd: *Splény Béla emlékiratai*, II. 77., 84. Splény külön csak a pozsonyi önkénteseket említi, de egy október 27-i létszámkimutatásban szerepel a pozsonyi osztlály 237, a nagyszombati önkéntesek 41, valamint Újházi László kaszásai 95 fővel. Ez együtt 373 fő. MOL Görgey-lt. 42. cs. b/47. fasc. A Nádor-huszárookra lásd: Üchtritz Emil – Amadé Dominika, hely nélkül, 1848. okt. 31. Közli: V. Waldapfel: *Levelestár*, II. 255–256. A Sándor-huszárookra lásd: egy ismeretlen honvédtiszt visszaemlékezését. Rechter Flügél bei Schwechat. Brigade Bárczay. MOL Görgey-lt. b/20/XIV. fasc. 471–475. f. Az Ivánka-féle ütegre lásd: Üchtritz Emil – Amadé Dominika, hely nélkül, 1848. okt. 31. Közli: V. Waldapfel: *Levelestár*, II. 256.; Friwisz dátum nélküli haditörvényszéki védőirata. HL Abszolutizmuskori iratok. Aradi cs. kir. rendkívüli haditörvényszék. 113/13. doboz. 2/372b. 182. f. (Eszerint a csatában az üteg 27 lövést adott le.) A pozsonyi üteg átirányítására lásd: Kosztolányi jelentését, közli Gyalókay: *Egykorú adatok*, 224.

⁴⁹ Az ütegre és a veszprémi zászlóaljra lásd Kosztolányi jelentését, közli Gyalókay: *Egykorú adatok*, 224. Az ütegre lásd még: *Egy Honvéd-köztüzér*, 58–59.; Hermann Róbert: *Gruber Fülöp honvédszázados, a szabadságharc vértanúja*. HK 120. évf. (2007) 3. sz. 901.; a zászlóaljra Baráth Ferenc visszaemlékezése, 145.

⁵⁰ A 7. honvédzászlóaljra lásd: Molnár András: *Árvay Sándor emlékirata*. HK, 114. évf. (1989) 1. sz. 102–103. Árvay említi, hogy három darab háromfontos ágyú is be volt osztva melléjük, azonban a harcrendben nincsenek háromfontos lövegek. Molnár András: *A 7. honvédzászlóalj története*. In: Molnár András (szerk.): *A szabadságharc zalai honvédei 1848–1849.* Zalai Gyűjtemény, 33. k. Zalaegerszeg, 1992. 80–83. A dandárra lásd: Soupper Sándor: *Schlacht bei Schwechat*. Brigade Répásy. MOL Görgey-lt. b/20/XIV. fasc. 476–478. f. A 3. cs. kir. lovasütegre és általában a tüzérségre lásd: Szokolóczy, Mihály: *Von Raab, die Avantgarde des Corps von Ivánka, beim ersten Einmarsch nach Österreich jenes von Arthur Görgei, von da Abends bis zur Schwächater [sic!]*

A 10. Karger-dandár összetételéről a korabeli források nem tartalmaznak értékelhető adatokat. A 48. gyalogezred 3. zászlóaljáról a meglehetősen fekete–sárga szemléletű ezredtörténet csupán nyugtázza, hogy ott volt a csatában, de hogy ezen belül hol, arról nem ír. A gránátos zászlóaljat négy emlékiró (Garzó Imre, Hatala Péter, Zám belly Lajos és Polák Vimos) is a tartaléknál említi, tehát valószínűleg itt is voltak. A Hajdú-kerületi önkéntes mozgó nemzetőrség szintén ide volt beosztva, de miután a csata végén Hainburgba vonultak, feltételezhető, hogy őket is előrevonták, talán a Kiss-dandár mögé. Ezt némileg megerősíti Sztankó Soma visszaemlékezése, amelyben arról ír, hogy a visszavonulás közben szomorúan látta a Hajdú-kerületi nemzetőrök által elhajigált belga lókupakos puskákat.

A 4. (Sándor) huszárezred egy részéről szintén feltételezhető, hogy itt volt, hiszen a dandárparancsnok egyben az ezred helyettes parancsnoka is volt. Ide volt beosztva a 2. tizenkétfontos üteg is, és ennek egyik tüzeze említi, hogy ütegfedezetük gránátosokból és huszárokból állott. Zám belly Lajos emlékirata szerint a tartalék a csata végén összesen a gránátos zászlóaljból, másfél század huszárból, egy tizenkétfontos ütegből állott. Eszerint a 4. (Sándor) huszárezred négy századából két és fél századot szintén előrevontak, talán a hadközépére, ugyanis a Répásy-dandárról szóló visszaemlékezésekben nem szerepel, hogy a balszárnyhoz osztották volna be őket.

A harcrend szerint ide voltak beosztva a „soproni lovasok”, pontosabban a Sopron és Moson megyei egyesült lovas nemzetőrség két százada. Az egyik nemzetőr visszaemlékezése szerint egy fél ágyúüteg mellé osztották be őket ágyúfedezetre, s noha folyamatosan tűz alatt álltak, nem volt veszteségük. Ennek alapján feltételezhető, hogy ezt az alakulatot előrevonták a tartalékból.⁵¹

Schlacht, die Bewegungen des Divisionaire Répásy betreffend. Uo. 479–483. f. A Hunyadi-huszárokra lásd: KLÖM XIII. 340.; Csernátoni Lajos: *A schwechati ütközet. Octobr 30-kán*. Marczius Tizenötödike 1. (1848) nov. 2. No. 198. 796. A tüzészégre lásd: *Sárkány József feljegyzései*, 223. (2. honvéd lovasüteg); Kolbe, Ulrich: *Das Schicksal des Familienfreundes Franz Helm 1848/1849*. In: Kolbe, Johanna: Tobias Kärbling und Henriette Kärbling-Pacher. Leben und Werk einer Pester Malerfamilie im Vormärz und Biedermeier. *Studia Hungarica* 40, München, 1992. 130. (cs. kir. 3. lovasüteg); Butykay József: *Az 1848/9-iki első 12 fontos honvédüteg történetéből*. Vasárnapi Ujság, 30. évf. (1883) 530–531.; Kunsági [Illésy György]: *Mit ettünk és mit tettünk a táborban*. In: Kunsági [Illésy György] – Potemkin [Ödön]: *Honvédvilág*. Pest, 1868. 1. köt. 148–150. (1. tizenkétfontos üteg). A dandárra általában lásd: Répásy Mihály – Mészáros Lázár, Debrecen, 1849. máj. 1. MOL HM Ált. 1849:12571.

⁵¹ A 48. gyalogezred 3. zászlóaljára lásd: Hold, Alexander: *Geschichte des k. k. 48. Linien Infanterie-Regimentes von seiner Errichtung im Jahre 1798*. Wien, 1875. 224. Vö.: Vidos Géza: *A szabadságharc Erneszt-gyalogosai*. MKSZ, 14. évf. (1944.) 2. köt. 4. szám. 120. A Hajdú-kerületekre lásd: Nádasdy Leopold: *Czáfolat, illetőleg utbaigazítás*. Pozsony, 1848. nov. 1. Közlöny, 1. évf. (1848) nov. 5. No. 148. 719.; Solymosi: *Sztankó Soma*, 993. A tizenkétfontos ütege és az ütegfedezetre lásd: Garzó Imre: *Életem és abból merített gondolatok*. Az emlékirat szövegét sajtó alá rendezte és jegyzetekkel ellátta Blazovich László – Varsányi Péter István. Az előszót írta Varsányi Péter István. Budapest, 1978. 60. A Sándor-huszárokra lásd: Zám belly: *Emlékiratok*, 188–189. Lásd Még: Zám belly Lajos: *Die Reserve bey Schwechat*. MOL Görgey-lt. b/20/XIV. fasc. 485. f. Polák Vilmos alezredes visszaemlékezése szerint az egész 4. huszárezred a jobbszárnyon és a hadközépén volt. ML R 31. Naplók, feljegyzések. 1. csomó. No. 1026. (tévesen Kiss Károly neve alatt.) Hatala: *Ötven év*, 18. is megemlékezik a visszavonulás közben általa látott gránátos zászlóaljról és a mellette álló tizenkétfontos ütegről. A lovas nemzetőrökre lásd: Mohl József *kapuvári lovas nemzetőr visszaemlékezése*. Közli: Mohl Adolf: *Lövő története*. Győr, 1930. 210. Vö.: Pájer Imre: *A rábaközi lovas nemzetőrség*. Soproni Szemle, 54. évf. (2000) 3. sz. 280. „A mosonyi lovasság nem szaladt meg, a tűzben megálltak, de a visszavonulás után elcsatlakozott a sopronyaktól, és ezért megro-

Összességében megállapítható, hogy az elbeszélő forrásokból rekonstruálható harcrend jelentő mértékben eltér az október 26-i kimutatásban foglaltaktól. Ugyanakkor megjegyzendő, hogy a kimutatás már eleve nem a tényleges állapotot tükrözte, azaz az eltérést nem csupán a harcszerű körülmények között elkerülhetetlen átcsoportosítások okozták.

Vannak olyan alakulatok, amelyek beosztása teljesen bizonytalan. Ilyen a 25. honvédszászlóalj. Kossuth október 28-án utasította a komáromi várparancsnokságot, hogy a 18. és a 25. honvédszászlóalj felszerelt századait indítsa Pozsonyba, s onnan Simunich ellen. Szinyeyi József naplója szerint a futár október 29-én reggel 6 órakor érkezett meg Komáromba, de a fegyverek hiánya, kocsik és gőzösök „jelen nem léte” miatt csak a Mihályi őrnagy vezette 25. honvédszászlóalj indult el 1300 emberrel és 4 löveggel délután 4 órakor. Ezzel szemben Kossuth november 2-i jelentése szerint az utasítás következtében a 18. honvédszászlóalj megmaradt három százada és a 25. honvédszászlóalj 400 embere indult el. Hogy ezt követően mi történt az alakulattal, nem egészen világos. Krasznay Péter emlékirata szerint Pozsonyból Parndorfra, onnan pedig Bruckon, majd Rohraun át Hainburg (valójában Mannswörth) irányába menetelt az alakulat, s október 30-án a magyar sereg jobbszárnyán vett részt a schwechati csatában. A csata után Lajtaújfaluba, onnan Engerauba, majd Ligetfaluba vonult vissza. A zászlóalj két másik emlékirója szerint viszont csak 30-án vagy 31-én érkeztek Pozsonyba, s ott szembetalálkoztak a Schwechat után visszavonuló csapatokkal, majd Ligetfaluban szállásolták be őket. Ez utóbbi tünik valószínűbbnek, ugyanis ha valóban október 29-én indultak el Komáromból, akkor aligha érhetek oda a schwechati csatába.⁵²

Ami az egyes dandároknak a harcrendben elfoglalt helyét illeti, a magyar jobbszárnyat a 6. Bárczay-dandár alkotta. Ettől balra állt fel a 2. Kosztolányi-dandár, s tőle balra Görgei 7. dandárja, amely ideiglenesen a balszárnyat alkotta. A Kosztolányi- és a Görgei-dandár közötti térséget a csata folyamán az 1. Schweidel-dandár foglalta el. A tényleges balszárnyat Répásy Mihály ezredes 9. dandárja alkotta, s a források alapján úgy tünik, hogy ettől balra

vást érdemelnek, de nem többet” – írta Csány László Imrédy Lipót mosoni kormánybiztosnak okt. 31-én. Közli: Csány kormánybiztosi iratai, I. 410–411.

⁵² Kossuth okt. 28-i utasítását közli Hermann Róbert: *„Felszedek utamban minden fegyveres népet”*. (Kossuth Lajos harmadik toborzójátja, 1848. október 17–27.) In: *„Felszedek utamban minden fegyveres népet”*. (Az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc Komárom és Esztergom vármegyékben.) Szerk. L. Balogh Béni. Castrum Könyvek 10. Tatabánya, 2003. 145–146. Megérkezésére lásd: Szinyeyi: *Komárom 1848–49-ben*, 36. Kossuth nov. 2-i utasítását közli KLÖM XIII. 331. A továbbiakra lásd: *„Naplójegyzetei Krasznay Péter kemecsei lakosnak...” Visszaemlékezések 1830–1861*. A szöveget gondozta Forrai Ibolya – Árva Judit. A bevezetőt írta és a névmutatót összeállította Benda Gyula. Negyvennyolcas Idők I. Budapest, 1998. 67–68. Megjegyzendő, hogy Krasznay emlékiratai szerint – ha jól emlékszik a dátumokra – a zászlóaljnak már október 24-én el kellett volna indulnia a táborba. Ugyanakkor ő sem emlékezik meg arról, hogy a 18. zászlóaljból akár egyetlen századot magukkal vittek volna. Krasznay azt írja, hogy a sereg balszárnyán, Hainburg közelében álltak fel, de a szövegből kiderül, hogy ez a Hainburg Mannswörthtel azonos, amit a magyar jobbszárny csapatai vettek be. Lehet persze, hogy a zászlóalj a jobbszárny bal szélén állt fel. A másik két verziót lásd: Bencze Mihály: *Emlékirat az 1848/49. évi szabadságharcokról*. Debrecen, 1880. 6.; *Tizenkét hónap. Dékány Rafael a 25. honvéd zászlóaljról*. Szerk. Székelyné Kőrösi Ilona. Kecskeméti a szabadságharcban III. Kecskemét, 2004. 20–21. Dékány 27-ére teszi az indulást és 30-ára az érkezést. Miután az első adat bizonyosan téves, elképzelhető, hogy a második is az. A 25. zászlóalj ligetfalusi tartózkodására lásd: MOL H 83. Számvevőség iratai. 6. doboz. A 25. zászlóalj iratai.

vonult fel Zichy Lipót őrnagy 5. dandárja.⁵³ A 2. harcvonalban állt fel Kiss Miklós 4. dandárja. Tartalékba – ahogy ez a diszpozícióban is szerepelt – Karger 10. dandárja került.

Nem ismerjük viszont a 3. Wiedersperg-dandár elhelyezkedését. Kosztolányi hadijelentése többször is utal arra, hogy a 3. dandár az 1. csatarendbe volt rendelve, de ő maga nem kapott tőle támogatást, s a dandár alakulatairól csak annyit tudunk, hogy a Borsod megyei önkéntes mozgó nemzetőrzászlóaljoknak nem volt vesztesége. Perczel Miklós emlékirata szerint a Wiedersperg-dandár mégis eléjük került, mert a jobbszárnyon úgy kezdődött a visszavonulás, hogy a 60. gyalogezred 1. zászlóalja belerohant a borsodi önkéntesekbe, azok pedig előbb Kosztolányi 4. (somogyi), majd 3. (tolnai) zászlóalját rántották magukkal. Ugyanakkor Kosztolányi hadijelentése erről mit sem tud. A Száz János-féle zászlóalj esztergomi százada tisztjének jelentése szerint a borsodi önkéntesek vették át tőlük a pozsonyi üteg fedezetét, tehát a 3. dandár is a második harcvonalba, közvetlenül a Bárczay-dandár mögé került. Wiedersperg haditörvényszéki vallomása szerint a dandár nem került harcba. Ezt erősíti meg a 60. gyalogezred ezredtörténete is; eszerint az alakulat 1. zászlóalja a centrum mögött, tartalékban volt, s egyetlen lövést sem adott le.⁵⁴

A fentiek alapján a magyar hadsereg az alábbi összetételben vett részt a schwechati csatában.

⁵³ Papp József visszaemlékezése. OSZK Kt. Fol. Hung. 1368.; Dudás Ödön: A magyar hadsereg tisztikara 447/v. f.

⁵⁴ Perczel: *Naplóm*, I. 72.; Kosztolányi jelentése, közli Gyalókay: *Egykorú adatok*, 223–225. A borsodi zászlóalj valóban nemigen lehetett tűzben, ugyanis krónikása sem jegyzett fel semmit a Lajtamenti táborozásról. Szűcs Lajos: *A magyar forradalom és szabadságharc eseményei a miskolci nemzeti őrsereg alakulásától Nagysándor József hadtestének végzetes ütközet[é]ig*. In: Borsod és Miskolc 1848–1849-ben. *Naplók, töredékek, visszaemlékezések*. Szerk. Dobrossy István. Miskolc, 1998. 124–157. A borsodiak ágyúfedezeten: Palóczy Tamás – Esztergom megye közgyűlési elnöke, Pozsony, 1848. nov. 8., közli Bencze: *Olvasókönyv*, 202. A 60. gyalogezred 3. zászlóaljára lásd Alois Wiedersperg báró 1849. január 9-én Budán kelt vallomását. HL MPCCUC 164. csomó, 1849-5/10.; Virtsolog, Rupprecht von: *Geschichte des k. k. 60. Linien-Infanterie-Regimentes*, 305.

A magyar hadsereg a schwechati csatában (rekonstrukció)¹

Csapat	Parancsnok	Gyalog	Lovas	Fő	Nyerges	Fogatos	Löveg
		század			ló		
1. hadosztály	[Franz Holtsche vezérőrnagy]						
	Szirányi Ernő százados, vezérkari tiszt						
1. dandár	Schweidel József ezredes						
	Clementisz Gábor százados, vezérkari tiszt						
34. (Porosz herceg) gyalogezred 1. zászlóalja	Győzey Vince őrnagy	4		504			
34. (Porosz herceg) gyalogezred 2. zászlóalja	Szell József őrnagy	6		756			
14. honvédszászlóalj	Inczédy László őrnagy	6		517			
Zemplén megyei önkéntes mozgó nemzetőr zászlóalj	Andrássy Gyula őrnagy	4		544			
4. (Sándor) huszárezred	Ernst Poelt von Poeltenberg őrnagy		2	226	226		
Cs. kir. 4. hatfontos gyalogüteg	Karl Jungwirth százados			92		66	6
	Összesen	20	2	2639	226	66	6

¹ Az adott dandárban nem egyértelműen elhelyezhető alakulatokat kurzívval jelöltük. Az ütegparancsnokokat a feldunai hadtest 1848. november 9-i és 14-i harcrendjei, valamint Psotta Mór őrnagy egy dátum nélküli, 1848 novemberében keletkezett összeállítása alapján adtuk meg. HL 1848–49. 3/192. (nov. 9.); MOL H 103. Csány László kormánybiztos iratai. 14. doboz. Vegyes iratok. (nov. 14.) Psotta összeállítása Dobák Géza barátom birtokában. Itt jegyzem meg, hogy a magyar hadsereg schwechati harcrendjéről további négy kimutatás található. „Ordre de Bataille nachstehenden Truppenkörper unter Führung des Feldmarschall-Lieutenant Móga” KA AFA Karton 1812. Cernierung Wiens. 1848-10-14., közli: Czeike, Joseph: Die Cernierung und Erstürmung Wiens im Oktober 1848. Mitteilungen des k. u. k. Kriegsarchivs. Dritte Folge. VI. Band. (1909) 413–414.; „Ordre de Bataille. Vom 30-ten October 1848.” MOL Görgey-lt. b/20. fasc. XIV. tétel. 486–487. és 494. f. Ezek mindegyike utólagos, 1849 őszén vagy azt követően készült rekonstrukció, amit részint a megnevezett dandárparancsnokok, részint az egyes dandároknál feltüntetett alakulatok alapján lehet megállapítani. Ugyanilyen utólagos harcrend az, amit egy 1853-ban megjelent tanulmány alapján közöl Häusler: *Das Gefecht bei Schwechat*, 57.

2. dandár	Kosztolányi Mór őrnagy						
	Baldacci százados, vezérkari tiszt						
A dunántúli önkéntes mozgó nemzetőrség 1. (veszprémi) zászlóalja	Kun Géza őrnagy	6		875			
A dunántúli önkéntes mozgó nemzetőrség 2. (Moson, Sopron, Győr és Fejér megyei) zászlóalja	Zichy Manó őrnagy	6		875			
A dunántúli önkéntes mozgó nemzetőrség 3. (tolnai) zászlóalja	Perczel Miklós őrnagy	6		875			
A dunántúli önkéntes mozgó nemzetőrség 4. (somogyi) zászlóalja	Tallián Károly őrnagy	6		875			
Kosztolányi tüzérsége	Malek Károly hadnagy			50		89	4
	Összesen	24		3550²		89	4
3. dandár	Alois Wiedersperg őrnagy, dandárparancsnok						
	Luzsénszky Sándor százados, vezérkari tiszt						
60. (Wasa) gyalogezred 1. zászlóalja	Alois Wiedersperg őrnagy	6		420			
Borsodi önkéntes mozgó nemzetőr-zászlóalj	Vay Lajos őrnagy	6		852			
9. (Miklós) huszárezred	?		2	143	143		
	Összesen	12	2	1415	143		
	Hadosztály összege	54	4	7604	369	155	10

² Az eredeti harcrend összesen 3500 főre teszi a dunántúli önkéntes mozgó nemzetőrség négy zászlóaljának létszámát; ezért az egyes zászlóaljaknál ennek átlagát vettük. Megjegyzendő, hogy Kosztolányi november 1-jén kelt jelentése szerint a négy zászlóalj és az üteg összlétszáma 3989 fő, azaz körülbelül 500 fővel több volt. Ennek alapján – ha a tüzérség létszáma az eredeti harcrendben pontos – a zászlóaljak átlagos létszáma 985 fő lehetett. Gyalóké: *Egykorú adatok*, 225.

2. hadosztály	Lázár György ezredes						
	Nemegyei Bódog százados, vezérkari tiszt						
4. dandár	Kiss Miklós őrnagy						
	Bikkesy Alajos százados, vezérkari tiszt						
23. honvédszászlóalj	Kmety György őrnagy	6		961			
Komárom megyei és városi nemzet- őrség 1. zászlóalj	Csuzy János őrnagy	[6]		1500			
Esterházy Pál önkéntes zászlóalja	Esterházy Pál őrnagy	[6]		949			
Győr megyei és városi nemzetőr- zászlóalj	Zichy Ottó őrnagy	[6]		1300			
Moson megyei nemzetőrzászlóalj	?	[6]		1000			
5. honvéd hatfontos gyalogüteg	König Endre hadnagy			114		156	8
	Összesen	30		5824		156	8
5. dandár	Zichy Lipót őrnagy						
	Alfred Pusztelnik hadnagy, vezérkari tiszt						
1. honvédszászlóalj	Péterffy Gyula őrnagy	6		753			
18. honvédszászlóalj	Alexander Buttler őrnagy	6		901			
10. (Vilmos) huszárezred	Zichy Lipót őrnagy		2 ½	225	225		
Vegyes lovasság (Budapesti lovas nemzetőrök?)			2	140	140		
1. honvéd hatfontos lovasüteg	Adorján László hadnagy			56		52	8
4. honvéd hatfontos lovasüteg	Faváry József hadnagy			114		156	8
	Összesen	12	4 ½	2189	365	208	16
	Hadosztály összege	42	4 ½	8013	365	208	24
3. hadosztály	Hadosztályparancsnok -						
	Szabó Imre százados, vezérkari tiszt						

6. dandár	Bárczay János alezredes						
	Kleinheinz Oszkár százados, vezérkari tiszt						
A dunáninneni önkéntes mozgó nemzetőrség 2. (2. pesti) zászlóalja ³	Guyon Richárd őrnagy	6		875			
15. (2. székely) határőrezred 1. zászlóalja	Szilágyi Sámuel őrnagy	6		758			
Szász János vegyes zászlóalja	Szász János őrnagy	6		1067			
Frangepán-csapat	Rudolf Beyer százados	1		292			
Vegyes zászlóalj	?	[3]		350			
12. (Nádor) huszárezred	Üchtritz Emil százados		1	91	91		
4. (Sándor) huszárezred	Ernst Poelt von Poeltenberg őrnagy		2	120	120		
1. fél honvéd hatfontos gyalogűteg	Gruber Fülöp hadnagy			61		51	4
Ivánka tüzérsége	Friwiz Ferenc főhadnagy			54		18	4
Pozsonyi űteg	Gustav Waagner (rang nélkül)			69		17	6
	Összesen	22	3	3737	211	86	14
	Hadosztály összege	22	3	3737	211	86	14
4. hadosztály	Hadosztályparancsnok -						
	Vezérkari tiszt -						
7. dandár	Görgei Artúr ezredes						
	Adolf Terzy főhadnagy, vezérkari tiszt						
A dunáninneni önkéntes mozgó nemzetőrség 1. (1. pesti) zászlóalja	Gózon Lajos őrnagy	6		875			
A dunáninneni önkéntes mozgó nemzetőrség 3. (honti) zászlóalja	Heley Ignác (János) őrnagy	6		875			
A dunáninneni önkéntes mozgó nemzetőrség 4. (nógrádi) zászlóalja	Horváth Pál őrnagy	6		875			

³ Az eredeti harcrend összesen 3500 főre teszi a dunáninneni önkéntes mozgó nemzetőrség négy zászlóaljának létszámát; ezért az egyes zászlóaljaknál ennek átlagát vettük.

Gömör megyei önkéntes mozgó nemzetőr zászlóalj	Almásy Albert őrnagy	6		1150			
10. (Vilmos) huszárezred	Ábrahám Károly őrnagy		1 ½	135	135		
3. honvéd hatfontos gyalogüteg	Sztrakoniczky Bazil százados			50		54	8
	Összesen	24	1 ½	3960	135	54	8
	Hadosztály összege	24	1 ½	3960	135	54	8
5. hadosztály	[Teleki Ádám vezérőrnagy]						
	Heinrich Pusztelnik százados, vezérkari tiszt						
9. dandár	Répásy Mihály ezredes						
	Soupper Sándor százados, vezérkari tiszt						
7. honvédzászlóalj	Karl Zinnern őrnagy	6		710			
6. (Württemberg) huszárezred	Répásy Mihály ezredes		5	350	350		
9. (Miklós) huszárezred	?		4	287	287		
13. (Hunyadi) huszárezred	Sebő Alajos őrnagy		1	170	170		
Cs. kir. 3. hatfontos lovasüteg	Franz Helm százados			55		38	6
2. honvéd hatfontos lovasüteg	Mack József őrnagy (?)			105		56	8
1. tizenkétfontos üteg	Raksányi Imre hadnagy			49		80	6
	Összesen	6	10	1721	807	174	20
10. dandár	Ferdinand Karger őrnagy						
	Albrecht Vilmos százados, vezérkari tiszt						
48. (Ernő) gyalogezred 3. zászlóalja	Simon András őrnagy	6		683			
Gránátosok	Johann Weissel őrnagy	2		311			
Hajdú-kerületi önkéntes mozgó nemzetőrzászlóalj	Matkovich Bertalan őrnagy	6		992			
4. (Sándor) huszárezred	Ferdinand Karger őrnagy		4	260	260		
Sopron és Moson megyei nemzetőri lovasság	Kovács Zsigmond őrnagy		2	323	340		

2. tizenkétfontos üteg	Schmidt Ferenc hadnagy			51		79	6
	Összesen	14	6	2620	600	79	6
	Hadosztály összege	20	16	4341	1407	253	26
	Főösszeg	164	29	27655	2487	756	72

Kikülönített erők

Csapat	Parancsnok	Gyalog	Lovas	Fő	Nyerges	Fogatos	Löveg
		század			Ló		
Komárom megyei és városi nemzetőrség 1. zászlóalj ⁴	Nádasdy Lipót őrnagy	[6]		1500			
Budapesti zászlóalj ⁵	Karátsonyi Guidó őrnagy	6		820			
Pest városi nemzetőri vegyes ágyúüteg ⁶	Petzelt József százados			68		53	8
	Összesen	12		2388		53	8

Csapat	Parancsnok	Gyalog	Lovas	Fő	Nyerges	Fogatos	Löveg
		század			Ló		
1. hadosztály	[Franz Holtsche vezérőrnagy]						
1. dandár	Schweidel József ezredes	20	2	2639	226	66	6
2. dandár	Kosztolányi Mór őrnagy	24		3550		89	4
3. dandár	Alois Wiedersperg őrnagy	12	2	1415	143		

⁴ Hainburgban.

⁵ Pozsonyba, majd onnan Nagyszombatot át Lipótvárba küldték.

⁶ Görgei 1848. nov. 7-én kelt bizonyítványa szerint „a csata előtti napon pedig Bruckba azon becsületteljes meghagyással visszarendeltetett, hogy ottan erősített állást vévén, a hadi seregnek netaláni visszavonulását védje”. MOL HM Ált. 1849:26343. A létszám az okt. 11-i harcrendben szerepel. MOL H 147. Vegyes iratok. 9. doboz. Német fordítások és másolatok, 1848.

	Hadosztály összege	56	4	7604	369	155	10
2. hadosztály	Lázár György ezredes						
4. dandár	Kiss Miklós őrnagy	30		5824		156	8
5. dandár	Zichy Lipót őrnagy	12	4 ½	2189	365	208	16
	Hadosztály összege	42	4 ½	8013	365	364	24
3. hadosztály	Hadosztályparancsnok -						
6. dandár	Bárczay János alezredes	22	3	3737	211	86	14
	Hadosztály összege	22	3	3737	211	86	14
4. hadosztály	Hadosztályparancsnok -						
7. dandár	Görgei Artúr ezredes	24	1 ½	3960	135	54	8
	Hadosztály összege	24	1 ½	3960	135	54	8
5. hadosztály	[Teleki Ádám vezérőrnagy]						
9. dandár	Répásy Mihály ezredes	6	10	1721	807	174	20
10. dandár	Ferdinand Karger őrnagy	14	6	2620	600	79	6
	Hadosztály összege	20	16	4341	1407	253	26
	Hadtest összesen	164	29	27655	2487	912	82
	Kikülönített erők	12		2388		53	8
	Teljes összeg	176	29	30043	2487	965	90